

LEST WE FORGET

The Enterprise and Its Soul

FERDINANDO FREGA

SAMBU KA TUVILAKANA KO

SEMANTIC REALITY 2026 · SHAREHOLDERS · 05

Kima kiatungwa, nswa wa nsoneki, kodi kia kitini, ntalulu za meso makangama, ntalu ya nkabulu, mbuta ya kisalu, ndambu ya bavwidi ba aksio. Nsinga wawonso wa nkubulu walandwa nate ku nsuka andi, ye ukangama ye nkanda kwa bavwidi ba aksio ka uzolele lembika ko diambu nkutu dimosi.

Lisiti ya mikanda

Bantu ntangu zawonso bamonanga bantu ankaka. I nsiku wa ntete, ntwala a nsiku miankaka miawonso. Ntwala a nzimbu, ntwala a ngolo, ntwala a konso kimvuka kiakitunga va nsiku wau ye ka kiutanga nkumbu ko.

Ye mu mbwanana yayi ikondwa nsuka, mpila za luzingu zaswaswana zitungamanga. Kuenta bana bakituka bantu ba nkumbu, ye bana basialanga kaka kuyindula dio mu ntama, ka balenda sabuka mwelo wau ko. Ebuna bezanga basukami, bayindulanga kimvwama bonso mwelo wakangwa wafwete zibulwa mu ngolo. Ye bamvwama bezanga, ye vava bakotele mu mwelo wau, bamonanga nzala yankaka: bayindulanga ngolo, i kimvwama kia bana ka bavwidi diaka nsatu a nzimbu ko kansi ka bazeye kwandi ko una balenda yambula nsatu.

Lukumu, busukami, kimvwama, ngolo: bimonekanga bonso mpila iya za luzingu zaswaswana, nzila iya ka zikutananga ko. Kansi ku nsuka, ona utambudi zawonso umonanga vo zawonso zinatanga ku kisika kimosi, ye kuna kima kimosi kaka kisialanga, kima kimosi ka kimanananga ko ye ka kisobwanga ko: bantu.

Bantu tukiye kudila mu luzingu lweto lwawonso — tata, mama, mwana, ona watulonga ka kazolele dio ko, ona watuvingila ka katubidi dio ko — ka i kitini kia nzietolo ko. Bau i kina kisialanga vava nzietolo imani, ye bau mpe i kina, ka tumweni dio ko, kiatuvanga bonso tuena, lumbu ku lumbu, ata ntwala tusola kina tuzolele kala.

Nkanda wau ubutukidi mu diambu diodio. Ka mu ngindu ya mpamba ya kununga ko, kansi mu nzayilu vo konso lukumu, konso kimvwama, konso ngolo yitungwa kwa muntu inatanga mu kati kiandi kidimbu kia muntu wankaka — muntu kakiye kudila, mbala zayingi ka kazeye dio ko, mbala zayingi ntangu ya kuvova yaluta kala.

Ona uvilakananga nsiku wau utunganga bimbuka, bintinu, bimbwama bimonekanga bonso biandi kansi ka biandi kibeni ko. Ona uyibambukilanga utunganga kima kina, ata nkumbu nki kinata, kisialanga ntangu zawonso nsalu ya kiyekudila yavutulwa.

Kimvuka ka kibutukanga mu nzimbu ko. Kibutukanga mu mvavu.

Muntu mosi, mu ntangu mosi, wabaka nzengolo vo kima kimosi kifwete kala — ka kadi zandu dialomba dio ko, kansi kadi luzolo mosi lwakisindika mu kala. Luzolo lwalu i mvwidi wa aksio wa ntete wa kieleka, ntwala nkutu muntu yantika tanga nzimbu.

Kima kiaki, vava kitungamene, ntangu zawonso kiena ye nkumbu: kibokelwanga kima kiatungwa. Ata vava kibokelwa nsalu, ntima andi ka usobanga ko. Nsalu ka i kima kiankaka ko kansi kima kiatungwa kidiwanga mu ntangu yina kibanwanga — ka kimonekanga ko yamba, ka kisimbwanga ko yamba, kansi ka kiluta mpamba ko mu mvavu andi. Kana kima kisialanga mu maboko ma ona ukitambudi, evo nsalu yivangamanga ye yimanananga mu ntangu yina yivangama, mabanza ka masobanga ko: ntangu

zawonso kuena mpila, ye mpila yina ntangu zawonso yitalanga ku muntu wankaka. Kuena kima kiatungwa ko kina, ku nsuka, ka i nsalu yavangwa ko. Ye kuena nsalu ko ka isisanga, mu ona uyitambudi, kima kifwanana ye kima kiatungwa: mbambukulu, mbote, kidimbu.

Yayi i mvavu kikutukilanga kimvuka. Ka i mbuta ko — yina i mbuma, ka i kikuma ko — kansi i nkabulu ya mpila yayi kwa ona uyivwidi nsatu evo utambulanga mbote mu yau.

Mambu mawonso malanda — bisalu, bitezo bia bamfumu, marapore ma nzimbu, mamarke — i bimbangu bia nzo yitungwanga. Mafwete, mbala zankaka mambote nkutu, kansi mbala zayingi bavukisanga mo ye nzo yau kibeni. Bimbangu ka i nzo ko. Nzo i mvavu: kima kina, nsalu yina, yabanwa ye luzolo lumosi lwa kina kiayindulwa ntete.

Ye mvavu ka yikiludikanga yau kibeni ko. Isialanga kaka ntangu muntu — mosi, evo kuluta mosi — kalandanga kuyinata, kalandanga kubambukila ekuma nki nzengolo ya ntete yabakwa, ye ekuma nki mpila yina yafwete kwenda kwa muntu wankaka. Mu ntangu yina luzolo lwalu lwasumbula, kimvuka kilandanga kwenda, kansi ka kizeye diaka ko kuna kinkwenda. Kilandanga kutunga, kansi ka kizeye diaka ko sambu na nani. Kikitukanga kia nkuma kansi ka kiena diaka ye moyo ko.

Yayi i mpasi ya kinsweki ya bimvuka biayingi: ka i nkatikilu ya bima ko, kansi nkatikilu ya mbambukulu. Luzolo lwa ntete lwakivwonzanga, ndonga ku ndonga, nsadi ku nsadi, nate kina kisialanga i masini ivanganga mavanga ina kikuma kiau kiavila — ilandanga kutunga evo kusadisa, ka izeye diaka ko ekuma nki kima kina, kima kina kibeni, kiafwete kala. Nkanda wau usonama sambu na ona, mu kati kia konso kisalu kazingilanga, ulandanga

kiyuvula: ekuma nki kima kiaki kiena, sambu na nani kiatungwa, ye nga ngieti sadila diaka kikuma kina — evo kaka kitumba kiandi?

Ka wena wa kimvuka kimosi ko, wa kisalu kimosi, wa ntangu mosi. Wena wa konso muntu wayuvila nkatu yina yena va kati kia kina kimvuka kivanganga ye kina kiabutukila — ye wabaka nzengolo, mu kinsweki evo mu ndinga ya ngolo, ya kuyikanga.

Ka yasoneka nkanda wau ko mu vovana ye ba-CEO, ata ye baprezida. Bau i basadi — ata vava banatanga nkumbu ya kimfumu yiwakananga bonso ngolo, bavutulanga mvutu kwa muntu wankaka, balandanga mvavu ka basolele dio bau kaka ko ye balenda yibunga mbazi mu nsuka-nsuka. Vovana ye bau i vovana ye bana baludikanga, ka ye bana bena ye mvavu ko.

Yasoneka nkanda wau sambu na bavwidi ba aksio. Ka sambu na kisalu kiau ko — nzengolo mu lukutakanu lwa mvu, ndambu yivingilwanga, kitini kia aksio kiena mu sakoshi — kansi sambu na muntu wena ku nima a kisalu kina, ona kavwatisa kala sisteme kisalu ntwala nkutu kambika ye nswa wa vova.

Kadi kimvuka kia bantu, kia nzimbu ye kia luzingu, kivananga konso muntu mpila ntwala nkutu kimzaya. Kwa mvwidi wa aksio kivananga mpila ya nsiamisi wa mayele, ona utalanga kaka minsoko ye ubakanga mambu mankaka mawonso bonso makelele. Kwa nsadi kivananga mpila ya ona uvanganga. Kwa ntungi wa kimvuka kivananga mpila ya muntu wa ngindu zanene, mbala zayingi bafwila kala mu nsamu wa luzingu lwandi wasonama kwa bankaka. Yayi i mvuatu miatungwa kala, miatungwa mu bwingi, mivwatwanga ntwala nkutu muntu sola kana mifwanana yandi.

Nzolele vovana ye ona wena ku nsi a mpila yina. Kadi kieleka, kina kia kieleka, kiaswaswana kibeni ye kina mpila ikuvananga mona. Mvwidi wa aksio umonekanga vo utalanga kaka nsoko, mbala

zayingi unatanga, kwavumbwa kisika mosi, kiuvu kimosi kia nkutu kina kiena ye ona watunga kimvuka: ekuma nki kima kiaki kiena, ye nga ngieti sadila diaka kikuma kina? Kansi kuena muntu ko wambika nswa wa kiyuvula kio, kadi kisalu kambana kiakala kiankaka.

Nkanda wau ka unkwenda ko mu nzila za mfumu za ngolo — ka mu bana baludikanga ko, ka mu bana bavovanga mu nkumbu a bankaka ko, ka mu bana bayungulanga nsangu ntwala zifika kwa ona ubakanga nzengolo ye nzimbu zandi kibeni ko. Unkwenda mu nzila ya mbazi. Tuka kwa ona wazinga ntima wa diambu nate kwa ona uvwidi, va papela, mvavu.

Kadi kana ata mvwidi wa aksio mosi kaka, mu tanga wau, ukatuka mu ntangu fioti kala kisalu ye ukituka diaka muntu ukiyuvulanga ekuma nki katula kina katula — ebuna nkanda wau wavanga kala kina wasonamina.

Nkanda wau ka uvwidi nsamu ko. Ka utanganga disolo ko dina ye luyantiku, kati ye nsuka, ye ka ulombanga tangwa mu ndonga yimosi ko. Utungwa mu mikanda mia nkufi, konso mosi yayekolwa mvovo mosi, ngindu mosi, kitini kimosi kia kimvuka kia bubu — kima kiatungwa, nswa wa nsoneki, nludiki, rapore ya nzimbu, zandu dia aksio — ye konso mosi, kana kitangwa kaka kiau, kilenda tangwa bonso ngindu yimvimba.

Kansi ku nsi a nkabulu yayi imonekanga, kuena nsinga mosi kaka ulutanga mu konso lukaya, tuka ku lwa ntete nate ku lwa nsuka: nkatu ikulanga ntangu zawonso va kati kia mvavu ibutulanga kimvuka ye kisalu kina mvavu yina, mbala zayingi, kitunganga va zunga kiandi. Konso mukanda utalanga nkatu yayi mu ndambu yankaka — mbala zankaka mu mayele ma kisalu, mbala zankaka mu kimuntu, mbala zankaka kufi ka kuena nkenda ko mu kieleka

kiandi — kansi kiuvu kia nsi kisialanga kimosi koko kawonso: nga kima kiaki kiena diaka sambu na kikuma kiabutukila?

Ka ozamona ko, mu mikaya miami, nkumbu ya kimvuka nkutu kimosi kia kieleka. Ka i diambu dia mpamba ko, ka i ntanina ya nsiku ko: i nsolo. Nkanda wau ka uvovanga ko mu kimvuka kimosi kaka kadi uvovanga mu bimvuka biawonso, ye ka mu kimosi ko kibeni — mu konso kisalu muntu wazola kala ye kitunga, ye kina kiabwila, mu ntangu, mu vila ekuma nki kiabutukila. Ona wasala mvu miayingi mu kati kia kimvuka, mu konso kisalu, uzazaya mu mikanda miami kima kazinga yandi kibeni. Ka kadi nkanda uvovanga mu kimvuka kiandi ko, kansi kadi uvovanga mu mabanza malutanga, ye nswaswana fioti kaka, mu bimvuka kufi biawonso.

Nkanda wau ka usonama ko sambu na bana baludikanga kimvuka kuna zulu — bamfumu, baprezida, ba-CEO — ata bau mpe balenda wutanga ye kizaya mu mikaya miayingi. Usonama, kuluta mambu mawonso, sambu na ona uvwidi ndambu ya kima ka kamonanga ko ntima andi wawonso: bavwidi ba aksio, banene ye bafioti, batambulanga nsoko ye mbala fioti kaka nsamu wena ku nima a nsoko wau. Kwa bau, kuluta kwa muntu yawonso, nkanda wau ulombanga vo bakangama ntangu fioti ye batala nsinga wawonso — tuka ku kima kiatungwa nate ku ndambu yau kibeni — ntwala balanda kuvwa kima ka bazeye ko, kieleka, nki bavwidi.

Ka i nkanda ko uvananga mambu ma lelama ma kusukisa, ka i nkanda wa malongi ko ulakananga vo ulembika mambu usamunanga. I, mu kikulu, nkembo ya kiyuvula kiuvu — kiuvu kimosi, kivutukwanga mu mpila makumatatu zaswaswana — ye kunata kio, mbala yilanda ozatala rapore ya nzimbu, ozatanga nsangu za kimvuka, ozatambula ndambu yaku, evo kaka ozakota mu biro mu nsuka-nsuka: nga kima kiaki kiena diaka sambu na

kikuma kiabutukila, evo ngieti sadila kaka, ka nzeye dio ko, kitumba kiandi?

Kima kiatungwa

Konso kimvuka, kana kikatulwa mambu mankaka mawonso, kisialanga kima kimosi kaka: kima kiatungwa.

Ka diambu ko nki nkumbu okibokelanga. Nsalu, nzayilu, mvutu, ntalu yabundwa — yayi i mvovo ndinga ya marketing yavudisa sambu na kumonisa bonso kima kia mpa kina kiakala ntangu zawonso nsalu yimosi ya nkulu: muntu mosi uvanganga kima, ye muntu wankaka ukitambulanga. Kima kiatungwa i nsobana yayi yakituka ya ngolo, yivutukwanga, yizayakananga. I mvavu ya ntete yabaka mpila ilenda siala ntangu ya luluta ina yabutukila.

Kansi kima kiatungwa, vava kibutukidi, kikitanga mu mpasi ka ntungi nkutu mosi kamonanga ko ku luyantiku: kiyantikanga zinga luzingu lwandi kibeni. Kikitukanga nsoko ntwala kibambukilwa bonso nsalu ya muntu. Kikitukanga ndambu ya zandu ntwala kibambukilwa bonso nsilu. Ye vava luvunu lwa ntete lwa kinsweki lwa konso kimvuka kikulanga lusukanga: kima kiatungwa kiyambulanga kala mvutu ya nsatu ye kikitukanga kikuma kia kisalu kina, ubu, kifwete kaka landa kuteka sambu na kulanda kuzinga.

Ona usalanga mu kati kia kimvuka mvu miayingi, ka ngonda ko, umonanga nsobolo yayi mu mbazi. Umonanga lumbu lukutakanu luyambulanga kuvova mu ona ukutambula kima kiatungwa ye luyantikanga kuvova kaka mu bwingi lenda tungwa. Ka i lumbu kiasonamene mu kalenda ko. Kuenamuntu ko ukiyikanga. Kansi tuka lumbu kina, kima kiatungwa kiyambudi kala dikabu diakituka kima kia kusimba, ye kiakituka kikuma kia kiyonda.

Kansi kima kiatungwa kia kieleka kinatanga diaka mu kati kiandi kidimbu kia mvavu ya ntete — ata vava kisalu kikitunganga kiavila dio. Kima kiatungwa mbote, nsalu yavangwa mbote, kilandanga kunata mu mpila andi kidimbu kia ona wakiyindula ntete, ata vava ona ukitunganga bubu ka uzeye diaka ko nani wakala.

Vutula kima kiatungwa mu kisika kiandi kia ntete — ka i bwingi ko, ka i nzimbu zikotanga ko, kansi mvutu ya nsatu ya kieleka ya muntu wa kieleka — yamba i nsalu kaka ya mvukumunu isialanga kwa konso muntu usalanga mu kati kia konso kimvuka bubu. Ka kuena nsatu ko ya soba kima kiatungwa. Kuena nsatu ya bambukila sambu na nani kiayindulwa.

Nswa wa nsoneki

Nswa wa nsoneki ubutukanga mu kanga ngindu. Kansi kieleka ukanganga kaka mpila andi — ka mvavu yayibutula ko.

Olenda baka nswa wa nsoneki va masini, va nsoko wa nkisi, va nzila ya kisalu. Ka olenda baka nswa wa nsoneki ko va kikuma muntu kazolela kiyindula. Kansi i kikuma kina kibeni, ka masini ko, kiena kima kia ntalu kuluta ye kia lebakana kuluta mu konso ntungulu — ye i kima kimosi kaka biro nkutu kimosi kia nswa wa nsoneki mu nza kizeye ko una kilenda kitula mu nkanda.

Diambu diadi dibutulanga ndozi ya mpasi: ona uvwidi nswa wa nsoneki ukwikilanga vo uvwidi ngindu. Kansi uvwidi kaka nswa wa nsiku wa kanga bankaka mu kopi yo — ka nswa wa ntima ko wa vova vo yandi wayibutula sambu na bikuma bimosi biayindudilwa yo. Kimvuka kilenda tambula nswa wa nsoneki mu nsumbulu, mu nkutakanu ya bimvuka, mu nsumbulu kaka ya zandu, ye tuka ntangu yina kivovanga mu ntungulu bonso kiandi kibeni — ntangu luzolo lwayibutula, mbala zayingi, lwasiala mu ntu wa muntu mosi kaka ka usalanga diaka kuna ko, evo ka wena diaka ye moyo ko.

I diambu dia kinsweki dia konso kisalu kikulanga mu kubundika bima ka mu kulanda ko: kibundikanga nswa wa nsoneki bonso muntu ubundikanga bima bia nunga, kansi kivilanga, mosi ku mosi, bikuma biasindika nunga biabi. Nswa wa nsoneki usialanga. Mbambukulu ya ekuma nki ka isialanga ko.

Kuena nswaswana yanene va kati kia ona uvwidi nswa wa nsoneki ye ona wausongela. Wa ntete wasumba nswa. Wa zole wazinga ye mpasi ntangu yayingi yafwana sambu na songela nswa wa yimana. Bimvuka bivukisanga mambu mazole mama bisukanga mu tanina mu nsiku kima ka bilenda diaka sasila ko mu ndinga ya kimuntu — ye ntungulu ka vena diaka muntu ulenda yisasila ko, ata yakengwa mbote, yafwa kala ndambu.

Yamba nswa wa nsoneki wa kieleka, ona nsiku nkutu mosi ka ulenda soneka ko, i ngolo ya bambukila ekuma nki kima kiatungwa. Ona uvidisanga yo ulenda diaka nunga ku tribinale. Kansi wavidisa kala kima kiakala ye ntalu.

Kodi, kitini, nzo ya kisalu

Lumbu kimosi muntu mosi wabaka nzengolo vo konso kima kitungwa kifwete nata nsoko. Ka nkumbu ko, nsoko. Minsoko kumi ye tatu, mitangwanga kwa masini mu ndambu ya kumi ya sekonde, milenda vova mambu mawonso kaka ekuma nki kima kina kiena ko.

Kodi ya baare ka ivunanga ko: yamba i ntungulu ya bubu ya kieleka kuluta, kadi ka ikiyidikanga ko kala kima kiankaka ka kina kiena. Ka itanganga disolo ko. Izayisanga, isonekanga, ivananga nswa kwa kima kia kwenda mu nza ka vena muntu ufwete kiyuvula ko nani wakitunga evo ekuma nki. I nkatikilu ya nkumbu yakituka ya nkuma, mvavu ya ntete yasobwa mu ndonga ilenda tangwa kaka kwa masini — ka kwa disu dia muntu ko.

Ye kuena kitini. Kitini i mbambukulu ya fioti kuluta kimvuka kitambulanga kubumba: ka kibambukilanga muntu ko wasala lumbu kina, ka kibambukilanga ndonga ya kisalu ko, ngolo, difwasu diamonwa mu ntangu evo dina diamonwa ntangu yaluta kala. Kibambukilanga kaka vo, mu ntangu mosi, bima biakaka biavaika kumosi mu nsinga mosi. I disolo kaka dimosi sisteme ya nkubulu ikivananga nswa wa sonoka mu kumandi yau kibeni: disolo ditungwa mu minsoko milandananga, dina disadilanga kaka mu vutula bima ntangu difwasu, ka mu tanga dio ko ntangu kununga.

Ye nzo ya kisalu, ku nsuka, i kisika mambu mawonso mama mabakanga nitu. Bibaka, masini, ndonga za kisalu, nzo za bima. Nzo ya kisalu i kisika mvavu ya ntete iyambulanga kala ngindu ye ikitukanga makelele, tiya, nsunga ya fer evo ya plastike, maboko manyikananga mu mpila mosi mafunda ma mbala. I kisika kifinamene kuluta kieleka kia kimvuka — kadi kuna kima kiatungwa ka kilenda diaka kiyidika ko kala ngindu: kifwete kala, kala ye kilo, vaika mu mwelo va palete.

Kodi, kitini, nzo ya kisalu: yayi i nzila tatu kimvuka kikisiamisanga vo kiludikanga kina kitunganga. Ye mu ndambu mosi kiludikanga kieleka — kizeye kuna, ntangu nki, bwingi nki. Kansi ka vena mosi ko mu tatu ilenda vova ekuma nki. Kuena kodi ya baare ko yena ye mvavu ya ntete. Kuena nsoko wa kitini ko ubambukilanga luzolo lwabutula nsinga wa ntungulu wau. Kuena nzo ya kisalu ko, ata ya kufwana, ibambukilanga yau kibeni nani wazola vo yikala.

Ona usalanga mu nza zazi tatu luzingu lwandi lwawonso ulongokanga kima nkanda nkutu mosi wa malongi ka ulonganga ko: kuludika minsoko ka i kuludika ntendula ko. Olenda zaya mambu mawonso ma kitini ye ka ozeye diaka kima ko mu ekuma nki kima kina kiafwete kala. Vava kimvuka kilenda kibungisa — ka

mu nkatikilu ya nkingu ko, kansi mu nkingu ilutidi, vava nkingu isobanga mbambukulu ka isadilanga yo ko.

Marke, nkumbu, mvuatu

Marke ibutukanga bonso kidimbu kia nsoneki. Ikitukanga, mbazi kaka, mvuatu. Ye isukanga, mbala zayingi, kala kima kaka kisialanga vava ona wayivwata wenda kala.

Nkumbu i ya nkulu kuluta mu tatu. Yasolwa mbala mosi, kwa muntu mosi, sambu na kikuma kimosi kia kieleka — nkumbu ya dikanda, mvovo wakala ye ntendula, mbala zankaka nkutu ngindu ya mpamba ntangu yayizadisa ntendula. Nkumbu, ku luyantiku, ikangama diaka ye muntu. Olenda diaka songa nani wayisola ye ekuma nki.

Marke i kina kibwilanga nkumbu vava iyambudi kala ya muntu ye iyantikanga kala ya zandu. Marke isonekwanga, ikengwanga, itangwanga mu rapore ya nzimbu bonso kimvwama — ina ye ntalu, ilenda sumbwa ye tekwa, isobanga mvwidi ka kuena ata virgile mosi ya mpila andi ifwete soba ko. I ntangu kibeni nkumbu iyambulanga kala kidimbu kia nsoneki ye ikitukanga kaka zulu dia kima.

Mvuatu, ku nsuka, i mambu mawonso matungwanga va zulu dia kima kina: logo, mbalu, nsoneko, ndinga ya piblisite, mpila ya zibula mbalu ya kima. Mvuatu ivangwanga, italulwanga, itezwanga nate ku milimetele — kadi ifwete vanga kima kimosi kaka: monisa kima kina kilenda kala kala mpamba mu kati bonso kiena ye moyo, kiena ye ntendula, kiavangwa ye mvavu. Mvuatu yatungwa mbote ilenda sweka, mvu miayingi, nkatikilu ya luzolo lwafwete zinga mu kati kiandi.

Vava kuena mpasi kimvuka nkutu kimosi kiyambulanga ko: olenda soba mambu mawonso mena mu kati — bantu, bavwidi, mavavu,

nkutu kima kiatungwa — ye yambula nkumbu, marke ye mvuatu bonso biakala kibeni. Bantu balandanga kubizaya, kubikwikila, kubisumba mu kikalulu, ka bazeye ko vo mu kati kia mvuatu yina ka kunkwenda diaka luzolo lumosi luayitunga ntete.

Yayi ka i luvunu ko kibeni. I kaka kina kibwilanga vava kimvuka kizingilanga bantu bakizola. Kansi ona uzeye dio — ona wamona mvuatu isiala bonso yakala ntangu mambu mankaka mawonso masobana — unatanga lukebo bankaka bafioti kaka banatanga: uzeye vo marke, ata ya ngolo, ata ya nzola, i mvuatu kaka. Ye mvuatu, ata ya mbote, ka yatambula ko yau kibeni. Ntangu zawonso i muntu, mu kati, uyinyikisanga.

Ntalulu za meso makangama, ntalu, zandu

Kuena ntangu mosi, mu konso kimvuka kifwanini nkumbu andi, vava kima kiatungwa kikatulwanga nkumbu andi ye kitulwanga ntwala a muntu ka kazeye ko, kakondwa kidimbu. Ibokelwanga ntalulu ya meso makangama, ye mu minuta fioti kima kikondwa mbala zayingi kibwilanga: kima kiatungwa kifwete telama kiau kaka, ka kuena mvuatu ko, ka kuena marke ko, ka kuena disolo ko muntu wakitungila. Yamba i ntangu kaka ya kieleka sisteme yawonso ya nkubulu ikivananga mu luzolo lwandi — ye ka i diambu dia mpamba ko vo ivangwanga mu laboratware, ye mambu mawonso malombanga, bonso kieleka kiakala kia mpasi mu kiyambula ka kisimbwa ko mu nza ya kieleka.

Ntalulu ya meso makangama ivovanga kwa ona uyilombe kima kiluta mpasi: mbala zankaka kima kiatungwa kia mbote kuluta ka i kina kitekwanga kuluta ko, ye kina kitekwanga kuluta ka i kia mbote kuluta ko. Ntomo, nzayilu, mbote yayuvwa mu tombe kia ntalulu mbala zayingi ka zifwananga ko ye ndonga ya nteka mu mwini. Nkatu yayi va kati kia kina tulenda sola ye meso

makangama ye kina tusumbanga ye meso mazibuka i ntezolo kibeni ya bwingi marke, mvuatu, disolo bilutidi kilo kia kima kiau kibeni.

Ebuna ntalu yizanga. Ntalu yafwete kala nsobolo ya kieleka ya mbote mu nsoko wa bawonso. Kansi ntalu, kufi ntangu zawonso, ka itezanga mbote ko: itezanga bwingi bantu bazolele kwikila vo mbote yina yena. Bima biole bivaikanga bimosi mu ntalulu yimosi ya meso makangama bilenda nata ntalu zaswaswana kibeni, ye nkatu ka ikuzayisanga ko nswaswana ya mbote — ikuzayisanga nswaswana ya disolo. Ntalu, mu ntendula yayi, ka i kieleka kia minsoko ko. I nsalu ya lukwikilu yakituka nsoko.

Ye ku nsuka zandu, kisika mambu mawonso mama mavukananga ye mafundisilwanga kumosi: kima kiatungwa, marke, ntalu, nzayilu. Zandu ka difutanga ko kina kiena kia mbote kuluta. Difutanga kina kilenda kisolwa, kina i kima kiankaka, mbala zankaka kia nsoba. Kimvuka kilenda kala ye kima kiatungwa kia kieleka kuluta mu kisalu kiandi ye kunungwa kwa nkwa luwawanu ona watanga kaka disolo dikwikidisanga kuluta. Zandu ka i nfundisi ko ka utalanga ndambu mu mbote: i lumoni lwa bawonso lwa bwingi bantu, kumosi, bazeye evo ka bazeye ko sola ntima wa kima ye disolo.

Ona wasala ntangu yafwana mu kati kia masini yayi unatanga nzayilu yena kufi bonso kizitu: uzeye vo ntalulu ya meso makangama ivovanga kieleka, ntalu ivovanga lukwikilu, ye zandu dikuzayisanga kaka nani wanunga — ka nani wakala ye kieleka ko. Zinga ye nswaswana yayi, ye landa kwikila vo kima kiatungwa kia kieleka kifwete nunga, yamba i mpila ya nsuka ya nzola za kieleka isialanga kwa bana bamona sisteme mu kati.

Piblisite, mvavu, mbongo za ksalu

Konso mvu, mu ntangu mosi yizayakananga mu kalenda ya kimvuka, muntu mosi uvwandanga mu suku ye ubakanga nzengolo ya ntalu ya kubambukilwa.

Yayi, ku nsuka, i ntendula ya kieleka ya mbongo za piblisite: ka i ntalu ya kima kiatungwa ko, i ntalu ifutwanga sambu na siala mu ntutu wa muntu ka walomba ko kuyindula dio. Nkubulu ya piblisite ibutukanga bonso nzayilu — mafoto ma minsoko, minsinga mia nkotolo, nsoko wa mbote wa mbala za kumonika — kansi mu ntima andi wa nsi i nsalu ya nkakidilu ya ndonga. Ilombanga nza, mu mpila ye mu nzimbu, vo yivana kisika kwa ngindu ina, kana ka i bobo ko, ka yalendi kala ko.

Mavavu makangamene ye mbongo zina mbala zayingi mabakanga mpila yimosi: minsoko mia nkulumunu, ndambu za zandu za kunungwa, nzayilu ya marke ya kutungwa kwa bwingi bwa bantu bulombwa. I mavavu ma nsiku, malenda tezwa, malenda tanikinwa mu lukutakanu. Kansi i mpe, kufi ntangu zawonso, mavavu ma bana ba nsona ma kiuvu kiafwete kala ntuala: nkulumunu sambu na nki, mu fika kuna, mu sadisa nani. Nsoko ukitukanga nsuka andi kibeni. Kikuma kina nsoko wau wafwete kala ye ntalu kivilanga, ngonda tatu ku ngonda tatu, mu nlutu wa kuyifika.

Mbongo za ksalu, ku nsuka, i mbangi ya kieleka kuluta ya mambu ma ntete ma kieleka ma kimvuka — kuluta konso nsangu ya mvavu yasonama va kibaka. Olenda soneka konso mvovo ozolele mu mambu ma ntalu ma kimvuka, kansi i kuna nzimbu zinkwenda kibeni kukuzayisanga kina kiena ye ntalu. Kimvuka kivovanga vo kikwikilanga mu kima kiatungwa ye kisadilanga ndambu yanene ya mbongo zandi mu kimonisa nswaswana ye kina kiena kiavutula

kala, ka kizolele ko, kiuvu kina muntu ka kakiyuvula mu mbazi ko: nki okwikilanga kibeni.

Kuena kiuvu kimosi kiyuvulwanga mbala fioti kaka mu malukutakanu mama, ye yamba i kiuvu kaka kina kiena ye ntalu: kana kima kiatungwa kiakala kieleka kina tulakananga, nga tuvwidi nsatu ya vonza mbongo zazi zawonso mu kizayisa? Piblisite, mu mpila andi ya mpembe, yafwete kala kaka mvutukulu ya ndinga ya mbote yena kala. Ikitukanga, mbala zayingi, ngolo ya tunga mvutukulu ya ndinga sambu na mbote ina ka yavanga ntete makelele mu ngolo zau kibeni ko.

Ona wakubika mbongo za ksalu mvu miayingi uzeye vo ku nima a konso nsoko kuena nsaka ya kinsweki: vo vutukila kima mbala zafwana, kwa bantu bafwana, kilenda kikitula kieleka. Mbala zankaka kisalanga. Kansi vava kisalanga ka kima kiatungwa kifwanini dio kibeni ko, kununga kuna ka i kununga kwa kimvuka ko. I mbangi kaka vo luzolo lwa muntu, lwasadilwa ye nkakidilu yafwana, lulenda kwikidisa konso muntu konso kima — nkutu luau kibeni.

Nteka, ntomboko, komande za ntete

Ntwala nkutu kima kiatungwa kiena kieleka va meza ma nzo za nkita, nsoko mosi wena kala: bwingi nki bizatekwa. Nkubulu ya nteka i, mu ntendula yayi, nsalu ya lukwikilu yavwatisa mvuatu wa nzayilu — lumbu kia ntwala kitulwanga bonso kiabwa kala, ye mvu wawonso usadilwanga mu fwanakesa kieleka ye ntezolo yina, ata nki kilombwa sambu yikituka kieleka.

Ntomboko i ntangu lukwikilu lwalu lukitukanga lwa bawonso. I lumbu kitungwanga ye lukebo lumosi muntu utulanga mu tunga nkinsi — kadi mu ntima andi i nkinsi kibeni: nsalu ya bawonso mu yina kimvuka kizayisanga nza vo kima kia mpa kiyilama mu

tambulwa. Kansi ku nima a minda mia ntomboko kufi ntangu zawonso kuena kiadi kia nkulu, kilenda vovwa ko: zaya, ntwala nkutu bantu bavutula mvutu, kana nsoko wavovwa ngonda ntwala mu suku kiakangwa uzasiala evo uzabwa mu mposo za ntete za kieleka.

Ye ebuna komande za ntete — nsoko wa ntete wa kieleka, ntwala nteka za kieleka, ntwala nkutu kima kiatungwa kisimba maboko ma ona ukitambula kibeni. Komande za ntete i ntezolo ya ntima yabakwa ntangu ka yafwana ko: ikuzayisanga bwingi bwa nzola bwena ntwala nzayilu, ka bwingi bwa mbote buzakala ku nima ko. Kimvuka kilenda sakana nsoko wa zulu kibeni wa komande za ntete ye mona, ngonda ku nima, vo nzola ka yazinga ko vava yakutana ye kima kia kieleka. Kina kiankaka, mbala fioti kaka, kiena mpe kieleka: bima biabutuka mu kiadi, ka kuena komande za ntete ko za kubitanina, bina ku nima biamona mu ngolo zau kibeni, malembe-malembe, lukwikilu biro nkutu kimosi kia nteka kiayindula ko.

Kuena kima kia kimuntu kibeni, ye mu ntangu mosi kia nkenda za mpamba kibeni, mu masini yayi yawonso: nsoko ulombwanga vo umona ntwala nzola yena ya bantu ka bakutana ntete ye kima ko. Nyambudulu ikubikwanga ntwala zaya kana kuzakala kima kia kuyamba. Ye vava nsoko ka ufwana ko, mbala fioti kaka mfwasu ibwilanga ona wavova ntezolo — ibwilanga ona watunga, ona wazayisa, ona wakala finama kuluta kima kia kieleka ye ntama kuluta lukaya lwa minsoko.

Ona wazinga mantomboko mafwana sambu na zaya mpila andi uzeye vo lumbu kia ntomboko ka i lumbu kia kieleka ko. I lumbu kaka kia ntete ntezolo iyantikanga, malembe-malembe, kutana ye kina bantu bazolele kibeni — mbwanana mbongo nkutu za kisalu,

nkubulu nkutu mosi, nsoko nkutu mosi wa komande za ntete ka bilenda yisoba kibeni ko.

Ntalu ya nkabulu, mbuta, mbuta ya kisalu

Ntalu ya nkabulu i nsoko wa ntete wa kieleka mu nsinga wawonso, ye mpe wa kinsweki kuluta. I kina kimvuka kitambulanga kibeni sambu na konso kima kiatekwa kwa mvwidi wa nteka andi, ntwala ntalu ya nzo ya nkita yikula mu mbuta za bankaka, ndambu za bankaka, nzayilu zitungwa. I nsoko piblisite nkutu mosi ka uzawumonisa ko, kadi ka utanganga ndozi ko: utanganga mfuka, ye ndambu ya mbuta, ye luzingu lwa kisalu.

Mbuta i kina kisialanga mu nsoko wau vava mambu mankaka mawonso mafutwa — bantu, bima bia ntete, nzo za kufutila, masini, mbuta za banki, mpaku. Mbuta, yau kibeni, ka i ya mbote ko ka i ya mbi ko: i mbangi kaka vo kimvuka kiavonza fioti kuluta kina kiatambula, ye kiazinga mvu wankaka. Mpasi ka i mbuta ko yau kibeni. Mpasi iyantikanga vava mbuta iyambudi kala mbuma ya kima kiatungwa mbote ye ikitukanga mvavu kaka ilonganga konso nzengolo ya ntwala — nkutu zina kima kiatungwa, evo bantu bakitunganga, bafutanga mu kiadi.

Mbuta ya kisalu i mpila ya kiozi kuluta ye ya kieleka kuluta ya diambu diadi diawonso: nsoko wa lukama, utangwanga ngonda tatu ku ngonda tatu, ukuzayisanga mu nkuma nki kimvuka kisobanga nzimbu zikotanga mu mbuta. I nsoko batadi bamonanga ntwala a minsoko miankaka miawonso, kadi ka uvunanga ko mu mavavu — utezanga kaka mbuma. Kansi sambu na kikuma kiaki kibeni, mbuta ya kisalu ilenda kituka kimfumu kia ngolo kia kinsweki kuluta: nsoko wa lukama wafwete tanikinwa ngonda tatu ku ngonda tatu, ata vava ku utanina i kukabula kina ka kimonekanga mbazi mu nsoko ko — mbote ya kima, nlembolo

ya masini, bantu, ntangu kima kiatungwa kilombanga sambu na tungwa mbote ka mu nsualu ko.

Kuena kiuvu minsoko miami mitatu, mivukwa kumosi, ka miyuvulanga ko: mbuta tutaninanga — nga tuyitaninanga sambu na landa kuvanga kina tuabutukila, evo sambu na landa kuzinga kaka bonso kisalu? Yayi i mvutu zole zaswaswana, ye ya zole, vava inungidi ka muntu umweni dio ko, i kitezo kia nsuka kia mpasi ya kinsweki nkanda wau uvovanga: kimvuka kiayambula kiyuvula ekuma nki kiena, ye kikakidilanga kaka mu tanina, ngonda tatu ku ngonda tatu, nswa wa landa kuvanga bobo.

Ona wamona minsoko miami ye meso mandi, mvu miayingi, uzeye kima kivovwanga mbala fioti ye ndinga ya ngolo: ntalu ya nkabulu, mbuta, mbuta ya kisalu bikuzayisanga ntangu zawonso mavimpi ma kisalu. Ka bikuzayisanga ko kibeni, bau kaka, kana kisalu kina kisadilanga diaka kikuma kiabutukila. Mvutu yina ka yisonamene ko mu rapore nkutu mosi ya nzimbu. Ifwete sosolwa kuna kiankaka — mu bantu basialanga ntangu yafwana mu kuyibambukila, ye ba kieleka bafwana mu kuyivova.

Nzo za kisalu ye ntungulu ya bima biatekwa kala

Kuena nswaswana bantu bafioti kaka ku mbazi a kimvuka bazeye, ye ona usalanga mu kati alongokanga yo nswalu ye mu mpasi andi kibeni: ka tutunganga ko kina kilombwanga, tutunganga kina kiatekwa kala. Nzo ya kisalu ka ilandanga nsatu ko. Ilandanga komande yasonama kala, nsoko walakanwa kala kwa nsumbi, kwa mvwidi wa nteka, kwa zandu diavova «ingeta» ntwala nkutu kima kia ntete kitungwa.

Diambu diadi divilanga mu kinsweki ntendula yawonso ya ntungulu. Kima kiatungwa, kiakala mu luyantiku mvutu ya nsatu yayindulwa, kikitukanga mu nzo ya kisalu mbuma ya masini ya

kontra yakangwa kala. Kiuvu kiludikanga konso ndonga ya kisalu, konso nsinga, konso nkubulu ya mposo ka i diaka “nki nza ivwidi nsatu” ko kansi “bwingi nki tulakana kala mu nata.” Nzo ya kisalu ka ivwidi ntangu ko ka ivwidi nswa ko wa kiyuvula kiuvu kiankaka.

Ye mu kati kia masini yayi, ntungulu ya kina kiatekwa kala ikitukanga nlandu ka ukondwa nsuka: ntungulu ivangamanga sambu na lunga kina kiatekwa kala, ye kuluta kitekwanga kadi nzo ya kisalu, vava yayantika, ifwete landa kunyikana sambu na kikamba yau kibeni. Nsinga ka usalanga ko ufutisanga bonso nsinga utunganga — mbala zayingi kuluta — ye diambu diadi dibutulanga nkatu ya kiadi, ka yivovwanga ko mu nkanda nkutu mosi wa mfumu, ya teka ka kadi nza ivwidi nsatu ko, kansi kadi nzo ya kisalu ivwidi nsatu ya landa kutunga.

Vava kima kiatungwa kikotanga mu luvunu lwandi lwa zole, ku nima a luna lwatangwa kala mu kisika kiankaka mu mikaya miami: ka kifwanini diaka ko kaka vo kivutula mvutu ya nsatu ya kieleka. Kifwete vutula, ntete, mvutu ya nsatu ya landa kusadisa nzo ya kisalu. Ona usalanga mu sisteme yayi mvu miayingi ulongokanga zaya ntangu ndonga ya mambu yavilukila — vava bima ka bitekwanga diaka ko kadi kima kia mfunu kiatungwa, kansi kima kitungwanga kadi kima kiatekwa kala kina kisalu, ubu, ka kilenda bika kunata ko.

Yayi ka i mfundusu ya nzo ya kisalu ko yau kibeni. Nzo ya kisalu, yau kaka, i nitu kaka ilemvukilanga nsiku. Luvunu, vava lubwidi, lubwilanga kuna zulu — mu nkatu ikulanga va kati kia ona ubakanga nzengolo ya bwingi bwa teka ye ona, mu nzo ya kisalu, ufwete soba nzengolo yina mu ola, bima, ndonga za kisalu, ndembolo ya kieleka ya bantu ba kieleka. Nsoko watekwa wizanga ntangu zawonso bonso nsiku wa kuna zulu. Ntalu ya kimuntu ya

kuyitunga isialanga ntangu zawonso, kansi, kuna nsi — kuna lukaya nkutu lumosi lwa nteka ka lumonisanga yo ko.

Nteka, mfuka ye mbote

Konso ngonda, mu konso kimvuka kikizitisanga, muntu mosi uzibulanga diaka lukaya lumosi lwa minsoko ye ufwanakesanga minsinga miole: kina kiakota, kina kiavaika. I nsalu ivutukwanga mbala zayingi bonso ka yena ndambu ko, kufi ya nzayilu. Kansi mu kati kia nfwanakesu yina mwena nsolo mosi ya kinsweki kuluta ye ya mfunu kuluta ya konso kimvuka: nki kitangwanga bonso mfuka, ye nki kitangwanga bonso mbote.

Ntalulu ya nteka ivovanga, ye nkingu, kina kianyikana: bima bwingi nki, kwa nani, kuna, ntangu nki. I nsangu za kieleka va zulu — ka zivananga kisika ko kwa ntendula, minsoko i bonso miena. Kansi kieleka kimosi kikitulanga nsangu za kukwikila kikizitulanga mpe za kifwa meso: ntalulu ya nteka ka isolanga ko ona wasumba mu nsatu ya kieleka ye ona wasumba mu kikalulu, ona uzavutuka ye ona ka uzavutuka ko, nsumbi wanungwa kieleka ye nsumbi kaka ka wafwasakana ntete ko.

Ebuna ntalulu ya mfuka ye mbote yizanga, ilakananga vo i suku kia mayele kuluta mu kimvuka kiawonso — kisika konso nzengolo ikitukanga ku nsuka nfwanakesu ya minsoko milenda fwanakeswa. Kansi mayele mama masweka nsolo ya ntwala, ka ivovwanga kufi ko mu mbazi: nani ubakanga nzengolo ya kina kikitanga mu nsinga wa mfuka ye kina kikitanga mu nsinga wa mbote. Ntangu ya muntu ilenda tangwa bonso mfuka. Ndembolo andi ya ntima, kufi ntangu zawonso ko. Mbi ya nkumbu ya ntangu yayingi ilenda tangwa bonso mbote yavila. Ndembolo ya kimuntu yakatulwa mu kuyikanga, kufi ntangu zawonso ko. Ntalulu imonekanga ya

kieleka kadi isadilanga minsoko, kansi minsoko mitezanga kaka kina muntu, ntwala, wabaka nzengolo vo kilenda tezwa.

Yayi i kisika kia kifwa meso kia mpasi kuluta mu konso nkubulu ya kimvuka: olenda tunga ntalulu yena ye mabanza mambote kibeni, yafwanana mu kati kiandi, ilenda tanikinwa ntwala a konso kimvuka kia bamfumu — ye katula kala, tuka ku luyantiku, kima kia mfunu kuluta, kaka kadi kima kina ka kiakala ye kisika kiakubikwa ko mu lukaya lwa minsoko. Ntalu ya kimuntu ya nzengolo, mbote ya lunga nsilu ata vava ka ufutanga diaka ko, ntalu ya kinkundi kiatungwa mvu miayingi ye kiafwasama mu ngonda tatu kaka: ka vena kima nkutu kimosi mu bibi kikitanga lelama mu nsinga ko. Ye kina ka kikitanga ko mu nsinga, mu bimvuka biayingi kuluta, ka kiena kibeni ko.

Ona wavanga ntalulu zazi mvu miayingi uzeye vo nsoko wa nsuka, ata wa nkingu, utanganga ntangu zawonso disolo dia ndambu — ka kadi i luvunu ko, kansi kadi wabaka kala nzengolo, ntwala nkutu ntangu ya tanga yantika, ya kina kiafwana tangwa. Ntalulu ya kieleka ya mfuka ye mbote, ona lukaya nkutu lumosi lwa minsoko ka lulenda vanga lwau kibeni ko, i kiyuvula nki wasola ka tala ko, ye ekuma nki.

Mbuma ye mbuta

Ntangu zawonso kuena lumbu kiakangama mu kalenda kina mbuma zitangwanga ye ndinga ya ngolo. Suku, ekrani, minsoko mimonikanga mibakanga nzengolo, mu minuta fioti, kana mvu wakala kununga evo kununguka — ka batalanga ko mambu mawonso mabwa kieleka mu ngonda kumi ye zole nsoko wina usamunanga.

Mbuma za nteka zivwidi ngolo nsoko nkutu wankaka wa kimvuka ka uvwidi ko: zikatulanga mambu ma zunga. Ka zikuzayisanga ko

mbala nki muntu walembika mpasi ina rapore nkutu mosi ka yizatezwa ko, ka zikuzayisanga ko nsumbi wasiala ye kwikizi ata vava difwasu diabwa, ka zikuzayisanga ko ngolo zasadilwa mu bika fwasa nsilu walakanwa mvu miayingi ntwala. Zikuzayisanga kaka kana nsoko wakula evo wakulumuka bonso nsoko wankaka — wa mvu waluta, evo wa mbongo za ksalu zakubikwa. Mambu mankaka mawonso, ata ma kieleka, ata ma kimuntu, ka mamonikanga ko va lukaya lwa nsongolo.

Ye ebuna mbuta, itangwanga mbazi ku nima, yafwete kala nkufi wa mambu mama mawonso — kansi kieleka i mvutukulu kaka ya nsuka ya funda dia nzengolo zabakwa ngonda ntwala, zankaka zambote, zankaka zambi, zankaka za kieleka sambu na bikuma bia luvunu ye zankaka za luvunu sambu na bikuma bia kieleka. Mbuta ya mvu inatanga ngolo mosi ye mfundusu ye kifwa meso kimosi ye mfundusu: ifundisanga mbuma, ka nzila ko. Kimvuka kilenda kala ye mvu wa mbuta yambote kibeni watungwa va nsolo zizafuta mbi mu mvu mitatu, ye mvu wa mbuta yafwasakesa watungwa va nsolo zizavana mbote ka vena muntu uzeye ntete ko kuzizaya.

Kuena kima kufi kia kinzambi mu mpila minsoko miami mirole — nteka ye mbuta — mivingilwanga konso mvu: i mfundusu ya nsuka, nzengolo ivevolanga evo ifundisanga kimvuka kiawonso, mbala zayingi ka italanga ko bwingi bwa ksalu kia kieleka, bwingi bwa ngolo za kieleka, bwingi bwa kwikizi kwa kikuma kia ntete bualuta mu mvu wamana. Kimvuka kiavunina mu kinsweki mvavu andi kilenda monisa mbuma zambote kibeni. Kimvuka kiasiala kwikizi kwa yo kilenda monisa mbuma zafwasakesa. Nsoko, wau kaka, ka usolanga zole zazi ko.

Ona wavingila mbuma zazi mvu ku mvu, suku ku suku, uzeye vo lumbu zitangwanga ka i lumbu kimonikanga kieleka kia kimvuka ko. I lumbu kaka kimonikanga bwingi bwa kieleka kina, ata nki

kiena, kisobwanga mu nsoko bawonso balenda tanga mu mpila mosi — ata vava nsoko wina, wau kaka, ka walenda ko vova kima kaka kimosi kiena ye mfunu kibeni: kana kimvuka kilandanga diaka kuvanga kina kiabutukila.

Mbuta, bavwidi ba aksio ye ndambu zau

Ku nsuka a konso nsinga — kima kiatungwa, nzo ya kisalu, nteka, mbuta — ntangu yizanga ya kabula mbuma. Ka zawonso zidiwanga ko, ka zawonso zitulwanga diaka ko: ndambu ivutulwanga kwa ona watula nzimbu, mu mpila ya ndambu ya bavwidi ba aksio. I nkangu wa nsuka wa nsinga, ye mu ntangu mosi wa kinsweki kuluta, kadi kufi muntu ko ku mbazi a suku kia bamfumu uzeye kieleka una nsoko wina utezwanga.

Ndambu ya bavwidi ba aksio yafwete kala, mu mpila andi ya mpembe, matondo mavutulwa mu minsoko: muntu wakwikila mu mvavu ntwala yabuta mbuma, watula nzimbu mu mpasi ka vena nsilu ko, ye ubu utambulanga ndambu ya kina mvavu yina yabutula. Kansi va kati kia mvavu ya ntete ye ndambu ya bubu, mbala zayingi, ka vena diaka nsinga ko wa mbazi. Mvwidi wa aksio ubakanga sheke ka kazaya, evo ka kazola zaya ko, ekuma nki kimvuka kina kiabutuka. Wasumba ndambu, ka disolo ko. Utambulanga mbuma ka kazaya nti ko.

Diambu diadi dibutulanga nkatu rapore nkutu mosi ya nzimbu ka isonekanga ko: nkatu va kati kia ona usalanga mu butula mbuma ye ona uzitambulanga ka katambula ko mu nzo ya kisalu, mu ngolo, mu kwikizi kwa lumbu ku lumbu kwa kikuma kia ntete. Yayi ka i mbi ko yau kibeni — nzimbu ntangu zawonso zavanga nsilu wau ye ntangu: zitulanga mu mpasi bubu, zitambulanga mbazi, ata ka zena ko mu mbazi zina zabutula. Kansi i nsilu wina, wavutukwa mu mvu makumi, mu ndonga za bavwidi ba aksio balandananga

ka bayuvula kiuvu ko, usukanga mu vwonza mbuma ntendula yau ya ntete. Ikitukanga mbongo za mvu ka mvu. Ye mbongo za mvu ka mvu, mu ntendula yau, ka ziyuvulanga diaka ekuma nki ko — ziyuvulanga kaka bwingi nki, ye ntangu nki.

Kansi i vava kibeni, mu kisika kiaki kufi kiavilwa mu nsinga, nkanda ulombanga vutuka. Ka sambu na funda ona utambulanga ndambu vo ka ufwani kina utambulanga ko. Kansi sambu na kumbambukisa — yandi, ntuala a muntu yawonso — vo ku nima a nsoko wina kueni diaka, kisika kimosi, luzolo lwa muntu lwazola vo kima kimosi kikala sambu na kikuma kimosi kia kieleka. Mvwidi wa aksio wakangama ntangu fioti mu kiyuvula nki kikuma kina kiakala, ntuala tala kaka nsoko watulwa, wavanga kima lukutakanu nkutu lumosi lwa mvu ka lwamulomba kibeni ko: wavutuka kala muntu, ka mvwidi kaka wa aksio ko.

Yayi i, ku nsuka, nzila ya nsuka ya nkanda wau. Ka basadi bavanganga ko, ka bamfumu baludikanga ko — kansi ona uvwidi, va papela, mvavu yayantikila mambu mama mawonso. Kwa bau, kuluta kwa muntu yawonso, kiena kiuvu ndambu nkutu mosi ka ilenda vutudila ko yau kibeni: nga ngieti sadila diaka kikuma kiabutukila kima kiaki, evo kaka mbuma andi?

Rapore ya ngonda tatu

Konso ngonda tatu, kimvuka kikangamanga ye kitanganga disolo diandi kibeni. Ka mu mvovo mia kimpwanza ko, kansi mu kati kia mpila yakangama, yimosi kwa konso kimvuka mu nza kivutulanga mvutu kwa zandu dia bawonso: nzimbu zikotanga, mfuka, mbuta, ntezolo za ngonda tatu zilanda. I nsalu ya nkufi kibeni — mposo fioti za nkubulu, ola mosi ya nsongolo — imonekanga kufi ka ina mbi ko. Kansi yamba i nsalu yasoba, kuluta yankaka yawonso, mpila kimvuka kikiyindulanga kiau kibeni mu ntangu.

Ntwala nsiku wau wakala, kimvuka kilenda kiyindula mu mvu makumi. Ntungi walenda kuna mbongo ye zaya vo izabuta mbuma mu mvu kumi, ye ka vena muntu ko wamuyuvula konso ngonda tatu bwingi nki yakula. Rapore ya ngonda tatu yasoba ntezolo ya ntangu ya kimvuka: tuka ku mvu nate ku ngonda, tuka ku mavanga nate ku mazunga, tuka ku ngindu zanene nate ku ntezolo ilenda talulwa mbazi kaka. Ka i nsobolo ya mpamba ko. I nsobolo ya mpila kibeni luzolo lwa muntu luanwanga nswa wa yindula lumbu kia ntwala.

Kadi nzengolo ina yafwete vwa mvu mitatu sambu na buta mbuma andi ya kieleka ikitukanga, mu kati kia mpila ya ngonda tatu, kufi ka ilenda tanikinwa ko: ona uyibakanga ufwete yikamba konso lumbu makumavwa, monisa nkulumunu ilenda tezwa ata vava kikulu kia nzengolo kilombanga ntima ya nda, kiadi, ntangu kalenda ya nzimbu ka ivananga ko. Bobo, malembe-malembe, bimvuka bilongokanga sola kaka kina kilenda monisa mu ntangu ya rapore ilanda — ka kina kiena mfunu kibeni ko, kansi kina kilenda tangwa mu lukaya lwa nsongolo mu ngonda tatu.

Rapore ya ngonda tatu, mu ntendula yayi, ka itezanga kaka mbuma ko: ilinganga, ngonda tatu ku ngonda tatu, mpila ya ngindu kimvuka kilenda diaka yindula. Ona uzingilanga mu mpila yayi mvu miayingi ulongokanga yindula mu fenetela za lumbu makumavwa, ata vava ndambu andi ya kieleka kuluta izeye vo bima bimosi — kima kiatungwa mbote, kinkundi ye nsumbi kiatungwa mu ntangu, mbambukulu ya ekuma nki kimvuka kiabutuka — ka bitezwanga ko ka bitungwanga ko mu ngonda tatu.

Kuena kiuvu kikotanga mbala fioti kaka mu marapore mama, ye yamba i kiuvu kaka nkanda wau ulandanga kuyuvula mu mikaya miandi: nki tulenda vanga mu mpila yankaka, mu ngonda tatu zazi, kana ka vena muntu ko watulomba kumonisa dio mu lumbu

makumavwa? Mvutu ya kiuvu kina, kufi ntangu zawonso ka ivovwanga ko, ivovanga mambu mayingi mu moyo wa kimvuka kuluta konso nsoko wasonama kala.

Nludiki

Nludiki ubutukanga bonso mvovo wa kisalu ye ukitukanga, kufi ka vena muntu umweni dio ko, ndonga yau kibeni. Ka i diaka kaka nsalu ya ludika ko — kubika bima, ludika bantu, baka nzengolo sambu na mvavu ya bawonso. Ukitukanga kidimbu kia muntu, kisalu kia luzingu, ndinga yau kibeni ilongwanga mu sikola zakubikwa ntwala nkutu muntu simba ye maboko mandi kima kiatungwa kafwete ludika lumbu kimosi.

Yayi i diambu dia kinsweki dia nludiki wa bubu: olenda kituka nludiki wa mbote kibeni ka wazola ko, evo ka wazaya kibeni ko, kima oludikanga. Mfumu ulenda tuka mu kisalu kimosi nate mu kiankaka — tuka ku madia nate ku nzimbu, tuka ku mvuatu nate ku nkisi — ye nata mayele mamosi, nkaya zimosi za minsoko, ndinga yimosi ya mavavu ye bidimbu, kadi nludiki, mu mpila andi ya mpembe, wakikwikidisa vo i nzayilu ya nza yawonso, ilenda sadilwa mu konso kima ka italanga ko nki kima kina kitendula kwa bana bakizingilanga.

Kansi kimvuka ka i kaka bima ko bifwete lembolwa. I luzolo lwa ntete, lwakota mu kima kiatungwa, lwanatwa ku ntwala kwa bantu bana, mbala zayingi, ka basola luzolo lwalu ko — balutambula, balunata, balusonika mu kontra. Nludiki, vava uvidisanga diambu diadi, uyantikanga ludika kimvuka bonso kilenda sobwa ye konso kiankaka: ma-KPI mamosi, mpila zimosi za kimfumu, nsobolo zimosi za kisalu zakopiwa mu nkanda wa malongi wasala kuna kiankaka, mu zunga kiankaka, sambu na kikuma kiankaka kia ntete kiaswaswana kibeni.

Mfumu wa mayele kuluta, mu sisteme yayi, ka i ntangu zawonso ona ubakulanga mbote kuluta ekuma nki kia ntete kia kimvuka ko. Mbala zayingi i ona uzeye mbote kuluta nyikana mu kati kia kisalu kiau kibeni — tanga lukutakanu, mona ntwala mpasi ya politiki, monisa mbuma mu mwini wa mbote kuluta. Yayi i mayele ma kieleka, mbala zankaka ma ntalu. Kansi i mayele ma kisalu, ka ma mvavu ko. Ye vava kimvuka kizangulanga, ndonga ku ndonga, ona uzeye nyikana mu kisalu kuluta ona ubambukilanga mvavu, nludiki uyambulanga sadila luzolo lwa ntete ye uyantikanga, malembe-malembe, kulusoba.

Kuena nswaswana ya mbazi, bantu bafioti kaka balongokanga mona nate bazinga yo mu mbazi, va kati kia ludika kimvuka ye kisadila. Wa ntete ulembolanga konso kima kamonanga. Wa zole uyuvulanga ntangu zawonso, ntwala lembola kima, kana kina kanata mu tomesa kiena diaka kwikizi kwa kikuma kiayantikila mambu mawonso. Nludiki, mu mpila andi ya mbote kuluta, wafwete kala ntangu zawonso kima kia zole kiaki kiavwatisa mvuatu wa mayele. Mbala zayingi, mu ntangu, mayele kaka masialanga — mana ma nsona ma kiuvu kiamakitula mfunu ku luyantiku.

Bamfumu, bamfumu ba kati, basadi

Konso kimvuka, kana kiluta nene yimosi, kikubikanga mu bitezo. Kuna zulu, bamfumu, babakanga nzengolo ya nzila. Mu kati, bamfumu ba kati, basobanga nzila yina mu bisalu bia kieleka. Kuna nsi, basadi, bavanganga bisalu kufi ka bamonanga ko, yawonso, nzila biatuka. I piramide ya nkuma, yalongokwa mu mvu makumi kwa sikola za nludiki wa bimvuka. Kansi i mpe, mu kinsweki, masini ivudisanga nkatu va kati kia ona ubakanga nzengolo ye ona unatanga nzengolo.

Mfumu mbala zayingi uzingilanga mu ndinga yaswaswana ye ndinga ya kima kiatungwa. Uvovanga mu nkubulu, mu kisika kia zandu, mu ngindu za ntangu yanda — mpila za mfunu, kansi zilenda siala mvu miayingi va zulu dia mambu ma kieleka ka zisimbanga mo ko kibeni. Mfumu ulenda vonza kisalu kiandi kiawonso ka kasimba ko ye maboko mandi kima kiatungwa kitekwanga kwa kimvuka kiandi, ka kavova ko ye muntu uzakisadila. Ubakanga nzengolo va marapore bankaka bamukubikila, va minsoko bankaka bamubundikila. Nkatu andi ye ntoto ka i fwasu dia kimuntu kiandi ko: i mbuma ya kiyekwa ya kisika kavwandanga.

Mfumu wa kati i muntu wa kiadi kuluta mu piramide yayi, kadi uzingilanga kibeni mu kisika kia nkatu ya ngolo kuluta: ufwete soba mu mavavu ma kieleka nzila mbala zayingi ka kasola yo ko ye ka kaludikanga yo ko, ye ufwete vanga dio ntwala a bantu — basadi bena ku nsi andi — bazafuta ye ndembolo yau ya lumbu ku lumbu konso nsolo yabakwa kuna kiankaka. Mfumu wa kati uzeye ndinga zole, ya nkubulu ye ya nsalu, ye sambu na diambu diadi unatanga kizitu kia ngolo kuluta: uzeye kina kilombwanga kuna zulu, ye uzeye nki kifutisanga kibeni sambu na kinata kuna nsi. Uzingilanga mu nzila ya nkufi va kati kia nza zole zivovananga mbala fioti kaka mu mbazi.

Nsadi, ku nsuka, i ona usimbanga kisalu ye maboko mandi konso lumbu — telefone, nkanda wa kusonika, nsinga wa ntungulu, nsumbi uvingilanga. I muntu wafinama kuluta ntima wa kieleka wa kimvuka, ye mu ntangu mosi wa ntama kuluta konso ngolo ya kusoba wo. Nsadi uvanganga nzila yabakwa kwa muntu ona, kieleka kibeni, ka uzeye nkumbu andi ko. Ye kana nzila yina yavila nkangu ye kikuma kia ntete kia kimvuka, i nsadi umonanga dio ntete, konso lumbu, mu nsalu ya kieleka balombanga vo kavutukila — ka kavwidi ngolo ko ya kieleka ya kulembika dio.

Piramide yayi — bamfumu, bamfumu ba kati, basadi — isalanga mbote ntangu kikuma kia ntete kitambulanga mu kimpwanza tuka kuna zulu nate kuna nsi, ye kisianga konso kitezo kwikizi kwa mvavu mosi kaka ya bawonso. Kansi mu ntangu yina kikuma kina kilembanga kuna zulu, piramide ka ikangamanga ko — ilandanga kutunga, kubaka nzengolo, kuvanga. Iyambulanga kaka kuzaya, mu konso kitezo kiandi, ekuma nki ilandanga kuvanga bobo. Ye nkabulu yayi, vava ibwidi, ka iyantikanga ko kuna nsi. Iyantikanga ntangu zawonso kuna zulu, ye ikulumukanga, kitezo ku kitezo, nate ikituka kizitu kia kinsweki kia ona, ku nsuka a piramide, ka kakala ko ye mvovo mu diambu nkutu dimosi — kaka mu diambu dimosi diamusiadila: landa kwikila mu kina kavanganga, evo yambula.

Basadi ye bitezo

Konso nsadi, mu lumbu kiandi kia ntete kia kisalu, utambulanga kima ntwala nkutu katambula kisalu: kitezo. Nsoneko, nsoko, kitini kia kontra kivovanga, ntwala nkutu kavova mvovo mosi mu kumandi yandi kibeni, ntalu nki ola andi ivwidi, nate kuna nki kalenda kuluka, nate kuna nki kazavanwa nswa wa kwenda mu kati kia kisalu kina. I mbala ya ntete muntu ukutananga, mu mpila ya mbazi, ye mpila nkanda wau uvovele tuka ku mikaya miandi mia ntete.

Kitezo kiena ye mfunu wa kieleka ka ulenda vengwa ko: kitulanga mu ndonga, kifwanakesanga, kivananga nswa kwa kimvuka kia mafunda ma bantu kia sala ka kifwete ko kuyimbisa konso kinkundi tuka ku luyantiku. Kansi kitezo, mu ntangu yina kivanwanga, kiyantikanga vanga kima kontra nkutu mosi ka uvovanga mu mbazi ko: kiyantikanga zayisa ka kaka kina muntu uvanganga ko, kansi kina muntu wena mu meso ma kisalu. Kitezo kia nsi ka kivovanga kaka ko “kisalu kiaki kivwidi ntalu fioti.”

Kiovanga, mu kinsweki, “muntu wau wena ye ntalu fioti” — ata vava muntu wina unatanga, mu ndembolo andi ya lumbu ku lumbu, kwikizi kumosi kwa kikuma kia ntete bonso ona uvwidi kitezo kia zulu kuluta.

Vava mbi mosi ka ivovwanga kuluta mu nza ya kisalu ivangamanga: kitezo kitezanga kisika kia muntu mu ndonga ya bamfumu, ka mfinamu andi ye ntendula ko. Kueni basadi ba kitezo kia nsi babakula, mbote kuluta bamfumu bayingi, ekuma nki kimvuka kina kienia ye sambu na nani kisalanga. Ye kueni basadi ba kitezo kia zulu bayambula tuka kala kiyuvula kiuvu kina, bakengwa kwa kitezo kiau kibeni mu bika ko kukiyuvula. Sisteme ya bitezo ka yatungwa ko mu teza diambu diadi — ka ilenda ko, kadi teza kwikizi kwa mvavu ka kienia mu kikulu kiandi ko. Itezanga kaka kisika kia muntu va ntezolo muntu wankaka wasoneka ntwala nkutu kazaya muntu uzavwanda kuna.

Ye ebuna kueni ntangu — mvu mia kisalu, mvu mialuta, nzangulu zivingilwanga ye mbala zankaka ka zizanga ko — ikangamananga ye kitezo mu mpila basadi bafioti kaka, ku luyantiku lwa kisalu, balenda mona ntwala. Kitezo, vava kivanwa, kizolanga kituka kidimbu kia muntu kizingilanga kisalu kiau kibeni: muntu usialanga “kitezo kina” ata vava kisalu kisobanga, ata vava mikumba mikulanga nswalu kuluta nsoko wasonama va papela ya mfutu. Kitezo, mu nkufi, kiyantikanga bonso ntezolo ye kisukanga, kwa bantu bayingi, bonso nkadulu ya luzingu.

Ona wavonza mvu miafwana mu kati kia kisalu kia bitezo uzeye kima nkanda nkutu mosi wa ndonga ya kimvuka ka uvovanga mu mbazi ko: kitezo kikuzayisanga kuna muntu watulwa, ka nani muntu wina wakituka ko ntangu kasialanga mu kati kiandi. Ye konso mbala kimvuka kivilanga nswaswana yayi — kibakanga kitezo bonso ntalu ya kieleka ya muntu, ka bonso kisika kaka mu

kisalu ko — kibunganga kima nkulumunu nkutu mosi ya mfutu ka ilenda kivutula ko: lukwikilu lwa ona, lumbu ku lumbu, walandanga vanga kisalu kiandi ye kiyekudila kimosi bonso bana bena kuna zulu, ye kazeye vo ka bazamumona kibeni ko yandi wawonso.

Batuadi ba bisalu

Konso kimvuka, ata kinene, ka kivanganga mambu mawonso kiau kaka ko. Va zunga kia nitu andi yanene kunyikananga nza yawonso ya batuadi — bana basukulanga biro, bana banatanga bima, bana baludikanga ma-ordinatere, bana bavutulanga telefone mu nkumbu andi, bana banatanga madia ku nzo ya madia. I bantu bamonikanga konso lumbu, mbala zayingi kuluta basadi bayingi ba mu kati, kansi kufi ntangu zawonso basialanga ku mbazi a disolo kimvuka kitanganga mu kumandi kiau kibeni. Ka bamonikanga ko mu ndonga ya kimvuka. Ka babokelwanga ko ku nkinsi za kimvuka zisakananga mvu. Mu nsiku, bau ka i kimvuka ko — ata vava kimvuka, kana ka bena ko, kilenda kangama mu lumbu kimosi kaka.

Ntuadi wa kisalu uzingilanga mu mpila mosi yaswaswana: wena mu kati kia luzingu lwa lumbu ku lumbu lwa kimvuka, uzeye nzila zandi za mu kati, mpila zandi, mbala zankaka nkutu mambu ma kinsweki mamonikanga kaka kwa ona usialanga ntangu yafwana mu bisika bimosi — kansi usialanga, mu kontra ye mu kikalulu, muntu wa ku mbazi. Nkatu yayi ya nsiku ivananga kimvuka kima kiyikanga mbala fioti kaka mu mbazi: kilenda lomba ntuari kina ka kizalomba ko kibeni nsadi andi kibeni — nkabulu za nswalu, mambu ma mpasi, nsobolo ka vena nsangu ko — kadi ntuari ka i “wa yeto” ko. I nsalu, kieleka, ka muntu ko kimvuka kiasola yamba mu disolo diandi kibeni.

Kansi nsalu, sambu na vangwa, ntangu zawonso ivwidi nsatu ya muntu wa kuyivanga. Ye muntu wina unatanga lukumu lumosi, ngolo zimosi, mbala zankaka kiyekudila kimosi bonso ona usalanga mu kati kia kimvuka ye kontra yankaka. Ntuadi usukulanga biro bimosi konso nkokela uzeye bisika bina mbote kuluta bamfumu bayingi balutanga kaka mu mwini. Ntekenisie ulembikanga masini mosi konso mposo uzeye mafwasu mandi mbote kuluta ona wayisumba. Kansi basialanga, mu nzayilu ya bawonso ya kimvuka, ku ndambu — ba mfunu, ka balenda kondwa ko, ye mu ntangu mosi ka bamonikanga ko.

Nkatikilu ya kumonika yayi ka i diambu dia mpamba ko. I nsolo ya kisalu itaninanga kimvuka mu mukumba unene: kana ntuari wabakwa bonso ndambu ya dikanda dia kimvuka, kimvuka kiafwete vutula mvutu ya mpila ya kisalu kiandi, ntanina andi, nlandu andi mu ntangu. Kunsisa ku mbazi a zunga kia nsiku kivananga kimvuka nswa wa baka mbote mu kisalu kiandi ka kinatanga ko kizitu kiandi kia ntima — nkabulu ya kisalu kwa bankaka ka i ya nzimbu kaka ko, kansi mpe, mu kinsweki, ya mavanga mambote.

Ona wasala ntangu yafwana mu kati kia kimvuka ulongokanga zaya zizi za batuadi bonso za bakinkundi ba kisalu — mbala zankaka mbote kuluta, kadi bau bamonikanga kuluta, bena kuluta, ka basobanga ko bonso bisalu bia mu kati. Ye ulongokanga mpe kima kontra nkutu mosi ya nkabulu ka iyikanga ko mu nsoneko: kikuma kia ntete kia kimvuka, kina nkanda wau ulandanga kuvova, ka kikangamanga ko va ndilu ya kontra ya kisalu. Kana kiena kieleka, kana kiena diaka ye moyo, kifwete kota nkutu bana, ka bena ko mu nsiku “bau,” basadisanga konso lumbu mu simba nzo kikuma kina kiatunga.

Banteki

Nteki wena mu kisika kia muntu nkutu mosi wankaka wa kimvuka ka uzeye kio yawonso ko: ka i nsadi ko, ka i ntuari ko, ka i nsumbi ko. I nlonga wa moyo va kati kia kimvuka ye zunga, muntu unatanga nkumbu, kima kiatungwa, nsilu wa kimvuka ku bisika kimvuka kiau kibeni, tuka ku kisika kiandi kia mfumu, ka kizabimona kibeni ko.

Nteki uzingilanga mu mpasi ya kisalu bisalu biankaka bifioti kaka binatangya ye ngolo zimosi: usongelanga kimvuka ka kamfutanga mfutu wa nsadi ko, ukabananga ye kio mpasi ya nteka ka kakabananga ko ntanina ya kontra, utaninanga kima kiatungwa ka kena ntangu zawonso ye mvovo ko mu mpila kitungwanga, kitulwanga ntalu, kizayisanga. Utambulanga mvavu, ka mfutu wakangama ko. Uzingilanga mu ndambu za nteka — i vo, mu lukwikilu luvutulwanga konso ngonda mu zunga kiandi, ka kena ko ye ntanina za ona wena mu kati kia ndonga ya kimvuka.

Kansi i mpe, mbala zayingi, muntu uzeye kuluta konso muntu nkatu va kati kia kina kimvuka kikwikilanga vo kiena ye kina zunga kimonanga kibeni. Nteki umonanga nsumbi wa kieleka, uwanga nkanu rapore nkutu mosi ya kimvuka ka isonekanga ko, umonanga ntangu kibeni nsilu walakanwa ku kisika kia mfumu uyambulanga siamina ntwala a ona ufweite wuteka mwelo ku mwelo. I nkangu wa nsuka ntwala zandu dia kieleka, ye sambu na diambu diadi unatanga kizitu nludiki wa kati mbala fioti kaka ubakulanga kio yawonso: ufweite kwikila mu kima kiatungwa nate ku kitanina konso lumbu, ata vava yandi, ntete, i muntu umonanga mafwasu mandi.

Kuena kimosi kiaswaswana mu kisalu kia nteki, kibutukanga kibeni mu kisika kiaki kia ndilu: ka kena kibeni yawonso kwa ona kasongelanga ko, ye ka kena kibeni yawonso kwa zunga

kasadisanga ko. Uvutukanga ku kimvuka ye umonwanga bonso “wa ku zunga.” Uvutukanga ku zunga ye umonwanga bonso “wa ku kimvuka.” Uzingilanga ntangu zawonso mu kati, ye yamba sambu na diambu diadi, vava usialanga kwikizi kwa kikuma kia ntete kia kima kasongelanga, uvanganga dio ye kwikizi kwa nzayilu kuluta basadi bayingi ba mu kati: kuenamuntu ko umufilanga mu kwikila. Usolanga dio konso lumbu, utelamene ntwala a nsumbi ulenda vova «ve».

Ona wavonza mvu miayingi mu zunga, unatanga nkumbu ka yakala yandi ko mu nzo, nzo za nkita, biro ka bazeye ko, ulongokanga kieleka kina mbala fioti kaka kifikanga ku bitezo bia zulu bia kimvuka kisongelwanga: kima kiatungwa ka kizingilanga kibeni ko nate kikutana ye muntu wa kieleka ufwete baka nzengolo ya kisumba. Ye mu mbwanana yina, kima kaka kiena ye mfunu kibeni ka i marke ko, ka i mbongo za piblisite zena ku nima andi ko, ka i kisalu kiakitunga ko — i lukwikilu nteki yandi kibeni walenda tunga, zunga ku zunga, nsumbi ku nsumbi, mbala zayingi yandi kaka, ka vena kima ko kaka ngolo za mvovo andi kibeni.

Bansumbi ye malongi ma ntomboko

Nsumbi, mu ngindu za konso kimvuka, i mvavu ya nsuka ya mambu mawonso matangwa nate ubu — kima kiatungwa kiena sambu na yandi, ntalu ikubikwanga sambu na yandi, nteki unatanga nkumbu ya kimvuka nate kwa yandi. Kansi mu nsalu ya lumbu ku lumbu, nsumbi mbala zayingi ukitukanga kima kiankaka: nsoko wa fikila, kisika kia kunungila, kima kia kunyikisa ye bisaku bizayakananga. Nkubulu ya ntomboko i kisika kibeni nsobolo yayi ivangamanga, ye nkuma ilutidi ye nkunga fioti kaka.

Nzimbu zakatulwa, zole sambu na mosi, kabu ya bwingi: yayi i bima bia kisalu ka biena ye mbi ko, biatungwa va ntalulu za nkingu

za nsatu ya bansumbi, mbuta yavonzwa, bwingi buvingilwanga bonso mvutu. Kansi ku nima a konso nkubulu ya ntomboko kuena kiuvu kiyuvulwanga mbala fioti kaka ye ndinga ya ngolo: nga tuvananga mbote ya kieleka kwa ona utambulanga kabu kiaki, evo tusumbanga kaka kikalulu kiandi mu ntangu fioti? Nswaswana ifioti va papela ye inene mu ntima. Nsumbi wanungwa ye mbote ya kieleka usialanga kadi wamona kima kavwidi nsatu. Nsumbi wanungwa ye ntomboko usialanga kaka ntangu ntomboko izingilanga, ye wendanga, ka kuena nganzi ko ka kuena kwikizi ko, mu ntangu nkwa luwawanu uvananga yilanda.

Nkubulu ya ntomboko, ivutukwanga ngonda tatu ku ngonda tatu, ilinganga mu kinsweki nsumbi tunga kinkundi kitungwa va vingila nzimbu zakatulwa ka va lukwikilu mu kima kiatungwa ko. Ye diambu diadi, mu ntangu, disobanga kikulu kibeni kia kinkundi: nsumbi uyambulanga kiyuvula “nga kima kiaki kinsadisanga kieleka?” ye uyantikanga kiyuvula kaka “ntangu nki kabu kilanda kizakwiza?” Kimvuka, mu ndambu andi, kiyambulanga kiyuvula mu mbote ya kieleka kivananga, kadi kiamona masini ya lelama kuluta, ya mbazi kuluta, ya nyikisa bwingi: ka i lembola kima kiatungwa ko, kansi kulumuna ntalu andi mu ntangu fioti.

Diambu diadi ka dikitulanga nsumbi muntu wa kizengi ko, ka kimvuka kia nkenda za mpamba ko mu nsiku — i masini kaka ikitunganga vava ndambu zole, mu ntangu, zilongokanga kutana kaka mu nzila ya kabu. Nsumbi ukitukanga ngangu mu zaya ntangu ifwanini sumba. Kimvuka kikitukanga ngangu mu tanga bwingi nki bwa nzimbu zakatulwa bulenda nanikinwa ntwala mbuta yisumbuka. Kansi kiuvu kia lelama kuluta kiawonso — ekuma nki kima kiaki kifwete kuzolesa ata ka kuena nzimbu zakatulwa ko — kisialanga, mu malongi mayingi ma ntomboko, ka kina mvutu ko.

Ona watunga malongi ma ntomboko mvu miayingi uzeye vo ntalu ya kieleka ya nsumbi ka itezwanga ko mu bwingi buvutulanga mvutu kwa kabu, kansi mu bwingi bwa kwikizi bulenda siala nkutu lumbu kabu ka kiena diaka ko. Ye yamba yayi i kiuvu kia kieleka kuluta kimvuka kifwete kiyuvula ntwala sindika ntomboko ilanda: kana tukatula nzimbu zakatulwa, nga kuzasiala kima kifwanini sumbwa?

Kimvuka, mpila, ntangilu

Konso kimvuka, ntwala nkutu kitangwa, kitulwanga mu ndonga. Kisalu, nene, mpila ya nsiku, zandu dilombwanga, kodi ya minsoko kikitulanga mu ndonga mosi mu kati kia mafunda ma bimvuka biankaka bifwanana. I nsalu ya ntete ya biro konso kimvuka kitambulanga tuka ku lubutuku lwandi: tulwa mu kisanduku, ntwala nkutu kimonisa nki kiena kibeni.

Ntangilu ivwidi mfunu ka ulenda vengwa ko: ivananga nswa wa fwanakesa, teza, tula kimvuka mu kati kia zunga kinene, bakula kana kikulanga nswalu evo malembe kuluta bimvuka biankaka bifwanana yandi. Kansi konso ntangilu, sambu na sadisa, ifwete lelamisa — ye konso nlelamisu, sambu na sala, ufwete katula kina kikitulanga kimvuka kina kia mosi kaka. Kimvuka kifioti kiatungwa kwa luzolo lumosi lwa ngolo lusukanga mu ndonga mosi ya minsoko ye kimvuka kia nza yawonso kiabutuka mu nkutakanu ya bimvuka bia nsiamisu wa nzimbu. Kodi ka isolanga ko. Itezanga kaka nene, nzimbu zikotanga, kisalu — ka kikuma ko kibutukilanga kima kina.

Kuena mpasi ya kinsweki mu masini yayi: bimvuka biau kibeni bilenda suka mu kiyindula mu ndonga yatulwa ka mu disolo diau kibeni dia ntete ko. Kimvuka kiatulwa bonso “kimvuka kia kati mu kisalu X” kiyantikanga, mu ntangu, vanga mambu bonso kimvuka

kia kati mu ksalu X kivingilwanga mu vanga — kopi nkubulu za bimbuka biantaka, landa bidimbu bimosi, tina mpasi zimosi, kaka kadi ndonga isonganga nkadulu ivingilwanga. Ntangilu, yafwete samuna, isukanga mu tuma.

Ye ebuna kuena mpila ya nsi kuluta, kodi nkutu mosi ya minsoko ka isonekanga ko: nswaswana va kati kia kimvuka kiena diaka sambu na kikuma kiabutukila, ye kimvuka kiena kaka kadi kiayambula kiyuvula ekuma nki ye kilandanga, mu nkadulu ya kikalulu, kuvanga kina kiavanganga ntangu zawonso. Nswaswana yayi ka imonikanga ko mu ndonga nkutu mosi ya nsangu, ka ina ko ye kisanduku mu konso nkanda wa bimbuka. Kansi i ntangilu kaka ina, ku nsuka, yena ye mfunu kibeni — kuluta nene, ksalu, evo nzimbu zivovwanga.

Ona wamona bimbuka bia konso mpila ye konso nene, mvu miayingi, ulongokanga yambula kwikila ndonga za nsiku vava uzolele bakula ntima wa kieleka wa kimvuka. Bimbuka birole bilenda kala ye kodi mosi, ksalu kimosi, nene mosi va papela — ye kimosi kilenda kala diaka ye moyo, kwikizi kwa luyantiku lwandi, ntangu kiankaka kiena kala kaka ksalu kiyidikanga, ye nkuma yanene, moyo ka kivwidi diaka ko.

Mfutu, ntalu za nsi, mfutu wa kulutula, mbote za nsukinina, nkuma za ksalu

Konso papela ya mfutu itanganga, ka izolele dio ko, disolo dinda kuluta kina minsoko mimonisanga. Kuena mfutu wa nsi wa kontra, watulwa kwa nkangu wa bawonso ka vena ndambu nkutu mosi yena mu kimvuka yayimbisa yo mu nitu ko — ntoto watulwa kuna kiankaka, va meza ma ntama, wena ye nswa kwa mafunda ma bantu ka bamona ko meza mama. Ye ebuna kuena mfutu wa kulutula, ndambu kimvuka kibundanga mu luzolo lwandi, ye vava

ndambu ya mpasi kuluta ya diambu diadi diawonso iyantikanga: mfutu wa kulutila ka ufutwanga mu nsiku ko, uvanwanga, ye kina kivanwanga ntangu zawonso kinatanga ye kio ngolo ya kinsweki va zulu dia ona ukitambulanga.

Mfutu wa kulutila wafwete kala nzayilu ya mbote yimosi ya kieleka — mayele ma nkatu, mukumba wabundwa, kwikizi kwatungwa mu ntangu. Kansi ukitukanga, mu bimvuka biayingi, kima kia kuludikila kuluta kia lunungu: kima kilenda vanwa mu siamisa muntu, kangwa mu kunkanga, lakanwa mu kunkindisa, ntangu zawonso mu luzolo lwa ona uvwidi ngolo ya kuyibakila nzengolo. Bantu bole ye kisalu kimosi, ngolo zimosi, nsadisus mosi wa lumbu ku lumbu balenda tambula mfutu wa kulutila waswaswana — ka kadi nswaswana ya kieleka ya mbote ko, kansi kadi nswaswana ya nyimbisu, ya ntangu yabakwa kuna kisalu, ya bwingi muntu wina wazaya, evo walenda, kukitelamisa.

Mbote za nsukinina ye nkuma za kisalu zisindikanga mabanza mama ku ntwala kuluta: zikangamanga nzimbu ye nkadulu mosi ya kieleka, ilenda tezwa, ilenda vutukwa. Zisalanga — diambu diadi difwete vovwa mu kieleka — kadi bantu bavutulanga mvutu kwa nkuma; i nsiku umosi mu nsiku mifioti kaka mia nza yawonso ya nkadulu ya muntu mu kati kia kimvuka. Kansi konso nkuma, sambu na sala, ufwete lelamisa kisalu kia mpasi mu kidimbu kilenda tezwa, ye mu nlelamisu wau kima kibungwanga ntangu zawonso. Nteki wakindiswa va bwingi uzateka bwingi, ata vava nsumbi wafwete vwa fioti, ka kuluta ko. Mfumu wakindiswa va mbuta ya ngonda tatu uzakabula kina mbuta ya ngonda tatu ka ilenda mona ko, ata vava nkabulu yina izafutisa mbi mu mvu miole.

Kuena kiuvu sisteme yawonso ya mfutu — ye ntungulu andi ya mfutu wa nsi, mfutu wa kulutila, mbote za nsukinina ye nkuma —

ivengelanga ntangu zawonso mu kiyuvula: nga tufutanga muntu wau sambu na kwikizi kwandi kwa kikuma kiena kimvuka kiaki, evo tumfutanga sambu na nkadulu zina, zavukwa kumosi, zisadilanga kaka mu simba minsoko mia ngonda tatu mu ntezaneno? Yayi i mambu mole maswaswana, ye sisteme ya nkuma yatungwa mbote ilenda baka mbuma zambote kibeni va diambu dia zole ntangu isumbulanga mu kinsweki dia ntete.

Ona wazinga mvu miayingi mu kati kia masini yayi, mu ndambu zole za meza — bakila nzengolo mfutu ye kuyitambula — uzeye vo nzimbu, mu kimvuka, ka i nzimbu kaka ko. I ndinga kimvuka kizayisanga konso muntu, konso ngonda, ntalu nki kena yandi mu meso mandi. Ye vava ndinga yina iyambudi kala ya kieleka — vava mfutu wa kulutula ufutanga mayele ma nyimbisu kuluta ngolo ya sadisa, vava nkuma ufutanga nsoko kuluta ntima nsoko wina wafwete monisa — papela ya mfutu ilandanga kwiza mu ntangu andi, kansi kima, mu lukwikilu va kati kia muntu ye kimvuka kimfutanga, kiyantikanga mu kinsweki kuvasuka.

Mbote za kisalu

Mbote ya kisalu ibutukanga ye nsilu wa malembe: ka i mfutu kaka ko wena ye mfunu, kimvuka kikukebanga ata ku mbazi a nzimbu. Vuatula ya kimvuka, nsiamisu wa mavimpi, telefone, papela ya madia, nswa wa kota ku nzo ya nsaka za nitu, nkanda wa mbote za kimvuka wa kusola bonso lisiti ya madia. Mu mpila, yayi i mavanga ma lukebo. Mu ntima, i mpe kima kiankaka, kivovwanga mbala fioti kaka ye ndinga ya ngolo mu ntangu mosi mbote ivanwanga.

Mbote ya kisalu ikangamanga. Kuluta nkulumunu ya mfutu, ina vava itambudi i yawonso ya ona uyitambudi, mbote ya kisalu isialanga ntangu zawonso, mu nsi, kima kia kimvuka kiyivananga.

Vuatula ivutulwanga vava kinkundi kimani. Nsiamisu wa mavimpi ukebanga kaka ntangu wena nsadi, ka lumbu kimosi kia kulutila ko. Mbote ya kisalu, mu nkufi, ka i dikabu ko kibeni mu ntendula yawonso ya mvovo — i nsimbisu ya ntangu yanda, yakangama va siala, ikitulanga mpasi kuluta, mu ntima ye mu nsalu, baka nzengolo ya kwenda.

Diambu diadi ka ditendulanga ko vo mbote za kisalu zivanwanga mu ntima wambi. Bimvuka biayingi bizivananga ye mvavu ya kieleka, mu lembola kieleka luzingu lwa ona usalanga kuna. Kansi kikulu kibeni kia mbote ya kisalu — yakangama ye kontra, ilenda katulwa, mbala zayingi yifwanana ye kitezo kia muntu ka nsatu ya kieleka ko — kiyikitulanga kima kia ndambu zole: ikebanga ye isimbanga mu nsalu mosi. Nsadi ena ye mbote ya kisalu yanene uzayindula mbala zole ntwala soba kisalu, ata vava kisalu kiau kibeni kiayambula kala kumuwakesa, kadi ntalu ya kwenda ka i diaka mfutu kaka ko: i mambu mawonso mbote ya kisalu yatunga mu kinsweki va zunga kia luzingu lwandi lwa lumbu ku lumbu.

Kuena ndonga ya kinsweki vava mpe, ifwanana kibeni ye yina tuvovele kala mu bitezo: mbote za kisalu za kabu kuluta zinkwenda kufi ntangu zawonso kwa ona wena kala mu kisika kia zulu kuluta, ka kwa ona uzivwidi nsatu kuluta ko. Mfumu utambulanga nsiamisu wa mavimpi ulutidi, vuatula ya lukumu kuluta, mbote za kimvuka zalutila. Nsadi ena ku nsi a piramide utambulanga, mu mbote kuluta, kina kilombwanga kaka kwa nkangu wa bawonso. Mbote ya kisalu, ina mu ngindu yafwete kala kidimbu kia lukebo kwa muntu, isukanga mu kabulwa mu mabanza mamosi ma ndonga ya bamfumu maludikanga mambu mankaka mawonso — lukebo lufwanana ye ngolo yena kala, ka nsatu ya kieleka ko.

Ona watambula mbote za kisalu mvu miayingi, ye wamona bankaka batambula kuluta evo fioti sambu na bikuma ka

biakangama kibeni ye mbote ko, ulongokanga tala kuluta zulu dia malembe dia mvovo. Mbote ya kisalu ya kieleka, ina kimvuka kiafwete vana kana kiakala kieleka kwikizi kwa kikuma kiandi kia ntete, ka yafwete kala nsinga wa wolo ko mu simba ona wena kala ye ntalu yazayakana. Yafwete kala mpila ya kieleka ya vova: tukukebanga kuluta kisalu ovanganga — ye yafwete sala mu mpila mosi, sambu na kikuma kimosi, kwa ona wena kuna zulu ye ona wena kuna nsi a kisalu kimosi.

Aksio ye nswa wa sumba aksio

Kuena ntangu mosi, mu disolo dia bisalu biayingi, vava mfutu uyambulanga kala nzimbu za bubu kaka ye ukitukanga nsaka va lumbu kia ntwala. I ntangu aksio, evo nswa wa kuzisumba, zifikanga: ka ngieti kufuta kaka ko sambu na kisalu kia bubu, ngieti kuvana ndambu ya kina kimvuka kilenda kala ye ntalu mbazi. I, mu tala kia ntete, nsalu ya mbote kuluta kimvuka kilenda vanga kwa ona usalanga kuna — kitula nsadi bonso mvwidi fioti, fwanakesa mfunu andi ye mfunu wa kimvuka kiau kibeni.

Kansi aksio, ka bonso mfutu ko, zinatanga kidimbu kisobanga mambu mawonso: ntalu andi ka ilandanga ko bwingi bwa kisalu kia kieleka kivangwanga bubu, ilandanga bwingi zandu dizakwikila vo kisalu kina kivwidi ntalu mbazi. Ye zandu, bonso nkanda wau watanga kala mu mikaya miankaka, ka difutanga ntangu zawonso ntima wa kima ko — mbala zayingi difutanga disolo, nzayilu, mvingilu ya bawonso. Ona utambulanga nswa wa sumba aksio ka kindiswanga kaka ko mu sala mbote. Ukindiswanga, mu kinsweki, mu kwikidisa zandu vo usalanga mbote — ye nswaswana va kati kia mambu mama mole, vava nkatu ikulanga, ilenda kituka ya nkufi mu mpila ya mpasi.

Diambu diadi dibutulanga nkatu bantu bafioti kaka bayikanga mu mbazi: ona uvwidi aksio zayingi uyantikanga tala konso nzengolo ya kimvuka ka mu kiuvu kaka ko “nga diadi disadisanga kima kiatungwa, nsumbi, kikuma tuabutukila?” kansi mu kiuvu kia zole, mbala zayingi kia ngolo kuluta kia ntete: “nga diadi dizakulula evo dizakulumuna aksio zame?” Biuvu biole, mu diambu dia mbote kuluta, bifwanananga. Kansi vava biyambudi fwanana — vava kina kima kiatungwa kivwidi nsatu kibeni kiafwete lombamba nsiamisu wa nzimbu zandu ka dizafuta ko mu ntangu fioti — kiuvu kia zole kufi ntangu zawonso kinunganga, kadi i kiuvu kisimbanga mu mbazi kimvwama kia ona ubakanga nzengolo.

Nswa wa sumba aksio, diaka, ukabulanga mbote andi mu ndonga mosi tumweni kala mu mbote za kisalu ye mfutu wa kulutula: zayingi kuna zulu, mbala zayingi ka vena ko kuna nsi. Ona uvwidi ngolo ya baka nzengolo za nkubulu zizakulula evo zizakulumuna ntalu ya kimvuka kufi ntangu zawonso i muntu mosi uvwidi aksio zafwete baka mbote mu yo. I nkatu ya nsinga ndinga ya kimvuka ibokelanga “nfwanakesu ya mfunu,” kansi mbala zankaka ifwanini nkumbu ya kieleka kuluta: nswa wa futwa sambu na nzengolo bankaka, ka bavwidi aksio ko, bafwete kaka vanga ye nanikina.

Ona wazinga finama ye mabanza ma aksio — wamona bakinkundi ba kisalu bakituka bamvwama kibeni mu mvu fioti kaka mu kulula kwa ntalu ya aksio, ye bankaka, bafwanini mpe, bakatulwa mu kimvwama kimosi kadi bafika mvu mosi ku nima evo babakwa mu kitezo kia nsi — uzeye vo aksio ka i kaka mfutu wa mbote ko. I nsaka ya bawonso va lumbu kia ntwala, yakabulwa mu ngolo yena kala mu bubu. Ye bonso konso nsaka, ilenda futa mbote kibeni bana banungidi, ye mu kinsweki kusisa bankaka bawonso mu kiyuvula ekuma nki ka yakala kibeni ko diambu dilenda bwila bau mpe.

Nkabulu ye mbongo zatulwa

Konso kimvuka, mu konso ntangu ya luzingu lwandi, kivanganga diambu dimosi mu mambu mole: kabula, evo tula mbongo. Yayi i nzila zole kaka zilenda kala vava nzimbu zinyikanga, ye i mpe, kufi ntangu zawonso, kidimbu kia kieleka kuluta kia kina kimvuka kina kikwikilanga kibeni mu lumbu kiandi kia ntwala — ka kina kivovanga mu mayuvu ko, kansi kina kibakanga nzengolo ya vanga ye nzimbu zandi vava kueni muntu ko utalanga kuluta rapore ya nzimbu.

Nkabulu iena ye mabanza ma mbazi, kufi ntangu zawonso malenda tanikinwa mu ntangu fioti: mfuka ukulumukanga, mbuta ikulanga mbazi kaka, ngonda tatu zilanda zimonekanga za ngolo kuluta. I nzila ya lelama kuluta mu kikamba mu lukutakanu, kadi ibutulanga mbuma imonikanga mu ntangu fioti kibeni. Kansi nkabulu, kufi ntangu zawonso, isalanga va kina kiatungwa kala — ikulumunanga, ifiotesanga, ikatulanga kima kiakala ntwala nzengolo yabakwa. Kabula basadi, kabula nlembolo, kabula nsosolo: yayi yawonso i mpila za nsalu mosi, ya kitula ya lelama nitu ina, nate ntangu fioti ntwala, yanatanga kizitu kina sambu na kikuma kimosi kia kieleka — ata kikuma kina, mu ntangu ya nkabulu, kiayambula mbazi kaka kala ye mfunu.

Tula mbongo i nzila yankaka, ka ya mbazi ko, ka ikindisanga ko mu ntangu fioti, kadi ilombanga kwikila mu kima kina ka kiena ntete ko. Tula mbongo i vonza bubu sambu na mbote ina izakwiza, yamba, mu ngonda evo mu mvu — ye nkatu yayi ya ntangu i kibeni kina kikitulanga nsiamisu wa mbongo nsolo ya mbala fioti kaka mu kati kia bimvuka biludikwanga kwa mpila ya ngonda tatu tuvovele kala mu mikaya miami. Ona utulanga mbongo uvanganga nsaka va lumbu kia ntwala ka kalenda ko kumonisa kieleka mbazi kaka. Ona ukabulanga ulembolanga bubu ka kafwete ko

kukikamba kuluta ngonda tatu za bubu. Ka i diambu dia kusimba ko vo, vava muntu uvwidi nsolo, nzila ya zole isolwanga mbala zayingi kibeni kuluta ya ntete.

Kansi vava vena nkabulu ya mfunu kuluta mu nkanda wawonso: kimvuka kikabulanga kina kivwidi nsatu sambu na simba kikuma kiandi kia ntete ye moyo — bantu bakibambukilanga, mbote ikisongelanga, ntangu ilombwanga sambu na vanga mambu mbote — kisolanga luzingu lwa nsoko kuluta luzingu lwa ntendula. Kimvuka kitulanga mbongo mu ntendula yina kibeni, ata vava ifutisanga, ata vava zandu ka difutanga dio mbazi ko, kivanganga kima kaka kimosi kivananga kimvuka nswa wa siala ye moyo kuluta kisalu kiandi kibeni: dikisa kina kiabutukila, ka kaka kina kikifwanakesanga mu ntangu fioti ko.

Ka konso nkabulu i luvunu ko, ye ka konso nsiamisu wa mbongo i nsalu ya lukwikilu ifwanini ko. Kueni nkabulu za mfunu, zikatulanga kaka kina kiakituka kala kia mpamba. Ye kueni nsiamisu wa mbongo wabungwa, wavangwa mu lulendo evo mu mpila ya ntangu, ka vena nkangu ko wa kieleka ye mvavu ya ntete. Nswaswana ka yena mu mvovo ko — nkabulu evo nsiamisu wa mbongo — kansi mu kiuvu malukutakanu mafioti kaka mayuvulanga kieleka ntuala sonika nzengolo: nga nyikunu yayi ya nzimbu itufinamisanga, evo itutatamisanga, ye kikuma kiabutukila kimvuka kiaki? Ona wamona bimvuka biafwana bikabula ye bitula mbongo mu mvu uzeye vo kiuvu kiaki, kia lelama bonso kiena kia mpasi, kivwidi ntalu kuluta konso ntalulu ya nzimbu yitungwa mu kukivenga.

Marapore ma nzimbu ye mafwasu

Rapore ya nzimbu ntangu zawonso ikimonisanga ye ngolo ya nkanda wa nsuka: minsoko miakangama, miatalulwa,

miasiamiswa kwa batadi ba ku mbazi batulanga nsoneko andi bonso nsilu wa nkingu. I nkanda kimvuka kimonisanga nza bonso mhangi ya nsuka ya ngolo andi kibeni — ye sambu na kikuma kiaki kibeni, bantu bafioti kaka bakangamanga mu kiyuvula bwingi nki, ku nsi a nkingu yina imonekanga, kuswamanga nsolo, ntezolo, ye mbala zankaka mafwasu nsoneko nkutu mosi ya ntadi ka ilenda katula mo yawonso ko.

Rapore ya nzimbu ka i kima kia kieleka kaka ko. I ntendula — ya nsiku, yakubikwa, kansi diaka ntendula — ya mambu mbala zayingi ka mena ko ye ntalu ya kieleka ya kuvana. Ntalu nki marke yatungwa mu mvu makumatatu ivwidi? Ntalu nki kinkundi ye nsumbi wa kwikizi kivwidi, kilenda mana mbazi evo zinga mvu ye mvu? Luzingu nki lwa kieleka masini ivwidi, ye ndambu nki ya ntezolo yina i ntezolo ya mayele ka nzola ko yavwatisa mvuatu wa ntangilu? Konso rapore ya nzimbu yafuluka ye minsoko mimonekanga bonso mambu ma kieleka ye i, mu ntima, mfundusu — zabakwa mu ntima wambote, kufi ntangu zawonso, kansi diaka mfundusu, zinatanga ndambu ya mafwasu nkanda wa nsuka ka umonisanga ko mu mbazi.

Ye ebuna kueni mafwasu ma kieleka, mana mabwanga nkutu mu bimvuka bia kieleka kuluta: faktire yasonama mu ntangu yaswaswana, mfuka watulwa mu nsinga wa luvunu, mbongo zabumbwa zatangwa va ngindu ina izamonika, ngonda ku nima, vo yakala ya luvunu. Sisteme ya ntangilu ya nzimbu yatunga, mu ntangu, masini za mayele mu kulumuna mafwasu mama — ntalulu zole, ntalulu za kimpwanza, nsiku mia ntangilu miviokele mu nkingu — kansi kueni sisteme ko, ata ya nkingu, ikatulanga yawonso mpasi vo nsoko wasonama ka ufwanananga kibeni ko ye kieleka wafwete monisa.

Kuena nswaswana yanene ya ntima, mbala zayingi ivilwanga kwa ona utalanga rapore ya nzimbu ku mbazi, va kati kia difwasu dia kieleka ye nyikisu ya luzolo. Difwasu dia kieleka dibutukanga mu mpasi kibeni ya teza kimvuka kina ye moyo ye bima bina, mu nsatu, bifwete lelamisa. Nyikisu ibutukanga mu nsolo: baka nzengolo ya vovisa minsoko kima mambu ma kieleka, mau kaka, ka malenda vova ko. Zole zibutulanga rapore ya nzimbu itatamanga ye kieleka. Mosi kaka mu zole i luvunu.

Ona watanga ye watunga marapore ma nzimbu mvu miayingi uzeye vo nsoko wa nsuka, ata wasiamiswa, ata ukindisanga mu nkingu andi ya minsoko miole va nima a virgile, usialanga ntangu zawonso disolo — dia nkingu kuluta, kansi diaka disolo diatungwa kwa bantu, ye ntezolo, mfundusu, ye mbala zankaka mafwasu konso disolo dia muntu dinatanga ka dilenda yika ko. Kwikila rapore ya nzimbu ye meso makangama, bonso i foto ya kieleka ya mambu, i vila vo ku nima a konso nsoko kuena ntangu zawonso muntu wafwete baka nzengolo ya una kuutanga — ye ona ubakanga nzengolo ya una kutanga kima, ata mu ntima wambote kibeni, usolanga kala, mu ndambu mosi, kieleka nki ka monisa.

Batadi ba ku mbazi

Ntadi wa ku mbazi uzingilanga mu nsilu mosi wa kieleka: tala kimvuka ku mbazi, ka kena ko ye mfunu wa ona usalanga mu kati, ye zayisa zandu ntalu nki kivwidi kibeni. I muntu watungwa mu siamisa kieleka — muntu ka kena ye kima ko kia bunga mu vova kieleka, kadi nzimbu andi kaka i lukwikilu lwa mfundusu andi. Kansi nkatu yayi, yafwete kala ngolo andi, i mpe ndilu ya nsi kuluta ya kisalu kiandi: ntadi ntangu zawonso ufundisanga ku mbazi kima kilenda zayakana kieleka kaka mu kati.

Ntadi utanganga marapore ma nzimbu, uwanga malukutakanu ma ngonda tatu mu telefone, ufwanakesanga bidimbu ye bimvuka bia luwawanu, utunganga mpila za ntezolo va kina kilenda tezwa ye kina kizayakananga kwa bawonso. Mambu mama mawonso mabutulanga mfundusu ya ngolo mu mayele, ilenda tanikinwa, mbala zayingi ya mfunu. Kansi ka ilenda baka ko kima kaka kimosi nkanda wau ulandanga kusosa mu konso lukaya: kana kimvuka kina kiena diaka kwikizi kwa kikuma kiabutukila. Kueni mpila ko ya ntalulu ya nzimbu ina ye kisanduku sambu na kiuvu kiaki. Kueni ntadi ko, ata wa ngangu, ulenda mona ku mbazi kana luzolo lwa ntete lwa kimvuka lweni diaka ye moyo, evo kana kisalu kia mpamba kaka kisialanga, kilandanga butula minsoko milenda tambulwa.

Diambu diadi dibutulanga mpasi ya kinsweki: mfundusu ya ntadi, kibeni kadi yatungwa kaka va kina kilenda tezwa, isukanga mu siamisa kibeni mabanza nkanda wau uyuvulanga. Kana kima kaka kiena ye mfunu mu tala kimvuka i nzimbu zikotanga, mbuta, nkulumunu ya ngonda tatu, ebuna konso kimvuka — kwikizi evo ka kwikizi ko kwa luyantiku lwandi — kizafundiswa mu mpila mosi, ye bima bimosi, va minsoko mimosi. Ntadi, ka kazolele dio ko, ulonganga zandu diawonso tala kaka kina mpila andi ilenda teza, ye vila konso kima kiluta mpila andi — ina i, kufi ntangu zawonso, ndambu ya kimuntu kuluta ye ya kieleka kuluta ya kimvuka.

Kueni mpe mpila yankaka, ka ivovwanga ko kansi ya kieleka mpe: ntadi ka i kibeni ko wa ndambu ya mpamba bonso kisalu kiandi kizolanga kukwikidisa. Mbala zayingi usalanga kwa bimvuka biena ye kinkundi kia nteka ye bimvuka bimosi katalanga, utambulanga nswa wa nsangu za nkatu bonso mfutu wa mvovo wa mbote kuluta, utunganga lukumu lwa kisalu kiandi va ntezolo zina, kana zifwasakana mbala zayingi, zizamufutisa lukwikilu ye kisalu.

Mfundusu andi, ata ya nkingu mu mayele, ibutukanga ntangu zawonso mu kati kia sisteme ya nkuma ka yena kibeni ntama ko ye kina ifundisanga.

Ona wamona bimvuka bitalwa ku mbazi mvu miayingi — mbala zankaka bakembelwa ka mu kieleka ko, mbala zankaka bafundiswa ka mu kieleka ko — uzeye vo mfundusu ya batadi, ata ina ye ngolo va ntalu ya aksio mu ntangu fioti, ka yakala ko ye mvovo wa nsuka va kieleka kia nsi kia kimvuka. Kimvuka kilenda tambula ntalulu za nzola kuluta ntangu kiavila kala, mu kati kiandi, kikuma kiabutukila. Ye kimvuka kilenda tambula ntalulu za kiozi evo za ntatu ntangu kisialanga, mu ntima mpila nkutu mosi ya ntalulu ya nzimbu ka ilenda teza ko, kwikizi kibeni kwa kiau kibeni.

Zandu dia aksio ye aksio

Zandu dia aksio diabutuka mu ngindu ya lelama ye kufi ya lukumu: vana konso muntu, ka bantungi bafioti kaka ko evo banki, nswa wa vwa ndambu fioti ya kimvuka ye kabana nkadulu andi. Aksio, ku luyantiku, yafwete kala diambu diadi — mwelo wa bawonso wa kota mu kimvwidi kia kisalu kina kiafwete siala kiakangama kwa ona ka kavwidi kala nzimbu ye bakinkundi ko. Sumba aksio kwatendula, mu ngindu, kituka ntwadi mu mvavu ya ntete, ata ndambu andi yakala fioti.

Kansi zandu dia aksio, mu ntangu, diayambula kala diambu diadi kaka. Diakituka mpe, ye yamba kuluta mambu mawonso, zandu diau kibeni — kisika aksio zitekwanga ye zisumbwanga ka mu nzola ya kota mu kisalu ko, kansi mu ntangilu ya ntalu nki papela yina izakala yau mu ola mosi, lumbu kimosi, mposo mosi. Aksio mosi isonganga ndambu ya kieleka mu nzo ya kisalu, mu kima kiatungwa, mu mafunda ma bantu bakwendanga ku kisalu konso nsuka-nsuka sambu na kikuma kimosi kia kieleka, ikitukanga

kidimbu kikulanga ye kikulumukanga, kitangwanga kwa ma-algoritme ka mazeye ko, ye ka mavwidi nsatu ko ya zaya, nki kimvuka kina kitunganga kibeni evo ekuma nki kiabutuka.

Nkabulu yayi yamba i ya ngolo kuluta mu nkanda wawonso: ntalu ya aksio, mu konso ntangu, ilenda kondwa kufi nkangu ye mavimpi ma kieleka ma kimvuka isonganga. Ilenda kula mu nsangu za mpamba, mu nsangu ya mfumu, mu nyikunu ya zandu diawonso ka yena ye diambu ko ye kimvuka kina. Ilenda kulumuka mu ntezolo yafwasakana mu minsoko fioti ya lukama, ata vava kima kiatungwa kilandanga kutungwa ye lukebo lumosi bonso ntangu zawonso. Zandu dia aksio ditezanga mvingilu ya bawonso, ka ntima wa kima ko — ye i nkatu yayi kibeni ikitulanga aksio itekwanga kima kiaswaswana, mbala zankaka kia nsoba, ye kimvuka kia kieleka kitelamene ku nima andi.

Ona uvwidi aksio zasumbwa mu zandu mbala zayingi uzingilanga nkatu yayi ka umweni yo ko: ukwikilanga vo uvwidi ndambu ya kimvuka, ye mu ndambu mosi i kieleka — kansi mu kieleka kuluta, uvwidi papela ina ntalu andi ilandanga zandu ditungwa mu mvingilu, ka mu kwikizi kwa lumbu ku lumbu ko kwa ona usalanga mu kati kia kimvuka kina kwa kikuma kiabutukila. Mvwidi wa aksio wa zandu, ka bonso ntungi ko, kufi ka kamona ko nzo ya kisalu, ka kabakana ko lubako ye ona utunganga, ka kayuvila ko kizitu kia kieleka kia nzengolo yabakwa ngonda tatu ntwala. Wasumba nsoko ukulanga ye ukulumukanga, ye uvingilanga vo ukula kuluta ukulumuka.

Ye vava nzunga ikangamanga va mambu mawonso nkanda wau watanga nate ubu: tuka ku kima kiatungwa kiabutuka mu mvavu, nate ku aksio itekwa mu sekonde fioti kwa muntu ka uzeye kima ko mu mvavu yina. Zandu dia aksio ka i dio difwete fundiswa ko sambu na nkabulu yayi — i lumoni kaka lwa kwikizi kuluta lwa

bwingi, mu konso kitezo kia nsinga, ntendula ya ntete ya kimvuka ilenda vwonzama, kitezo ku kitezo, nate ikituka nsoko unyikananga, utangwanga kwa mazunda ma bantu ka bayuvula ko, ye yamba ka bazayuvula ko, ekuma nki kimvuka kina kiena kibeni.

Mambu bavwidi ba aksio ka bazeye ko

Kuena nkatu rapore nkutu mosi ya mvu, lukutakanu nkutu lumosi lwa bavwidi ba aksio, lukutakanu nkutu lumosi lwa ngonda tatu mu telephone ka lukangamanga kibeni ko: nkatu va kati kia kina mvwidi wa aksio utanganga mu kimvuka ye kina kimvuka kina kiena kibeni, konso lumbu, kwa ona usalanga mu kati.

Mvwidi wa aksio kufi ntangu zawonso ka uzeye nkumbu ko ya muntu walembika mpasi yanene mu nkokela ya Kitanu, ka vena muntu wamulomba dio mu mbazi ko, kaka kadi wayuvila vo mpasi yina yafwete lembikwa. Ka uzeye ko mbala nki nsilu walakanwa kwa nsumbi walungwa ye ntalu ya kimuntu mbuta nkutu mosi ya kisalu ka itanganga ko. Ka uzeye ko kizitu kia kieleka mfumu wa kati unatanga konso lumbu, wakangama va kati kia nzila yabakwa kuna kiankaka ye bantu bafwete soba nzila yina mu ngolo za kieleka. Mambu mama mawonso mena, mabwanga, matunganga mu kinsweki ntalu ya kieleka ya kimvuka — kansi ka mamonikanga ko mu lukaya nkutu lumosi lwa nsongolo bamumonisanga.

Mvwidi wa aksio mbala zayingi ka uzeye ko kana kima kiatungwa kimvuka kitekanga kiena diaka kwikizi kwa mvavu yakibutula, evo kana kiakituka kala kima kaka kivutukwanga sambu na kamba kisalu kifwete landa kuzinga. Ka uzeye ko kana nludiki, vava ukabulanga evo utulanga mbongo, uvanganga dio sambu na sadisa kikuma kia ntete evo kaka sambu na vaikisa mbote nsoko wa ngonda tatu. Ka uzeye ko bwingi nki bwa lukwikilu lwatungwa kwa

nteki mu zunga, bwingi nki bwa kiyekudila kia kinsweki kia nsadi wa kitezo kia nsi, bwingi nki bwa kwikizi kwa nsumbi ulenda sola kuna kiankaka, bisimbanga kieleka nzo ina ntalu andi kamonanga mu nkufi mu ntalu ya aksio ikulanga evo ikulumukanga.

Nkatikilu ya nzayilu yayi kufi ntangu zawonso ka i difwasu dia muntu ko. I mbuma ka ilenda vengwa ko ya sisteme yatungwa, kitezo ku kitezo — tuka ku kima kiatungwa nate ku nswa wa nsoneki, tuka ku nludiki nate ku bitezo, tuka ku marapore ma nzimbu nate ku batadi, tuka ku zandu dia aksio nate ku aksio — mu soba kieleka kia kimuntu, kia mpasi, kiatungwa mu bantu ye mavavu, mu nsoko ulenda tangwa mu sekonde fioti. Konso kitezo kia nsinga wau kiakatula kima kia kieleka sambu na bunda kima kilenda tezwa. Ye mvwidi wa aksio, ku nsuka a nsinga, utambulanga kaka nkangu wa nsuka: ntalu, ndambu, mbuma — kufi ka kamonanga ko mambu mawonso masiadilwa ku nima sambu yifika mu mpila ya lelama bobo.

Nkanda wau wasonama kibeni sambu na nkatu yayi. Ka mu funda mvwidi wa aksio vo ka uzeye ko — ka walenda zaya ko, ka vena muntu wamumonisa dio mu mpila yayi ko. Kansi mu kumvana, yamba mu mbala ya ntete, nswa wa mona nsinga wawonso ku nima a nsoko kavwidi: kima kiatungwa, nzo ya kisalu, nteki, nsadi, mfumu wa kati, mfumu, rapore ya nzimbu, ntadi, ntalu ya aksio. Ye, vava umweni mambu mawonso kumosi, mu kiyuvula ku nsuka kiuvu rapore nkutu mosi ka yamuyuvula ko: nga kima kiaki ngina ye ndambu yandi kiena diaka sambu na kikuma kiabutukila — evo ngieti vwa kaka, ka nzeye dio ko, kitumba kia mvavu muntu wankaka, ntama ntwala ame, wazola kieleka?

Nsumbulu ye nteka za bimvuka

Kuena ntangu mosi, mu luzingu lwa bimvuka biayingi, vava mvavu ya ntete ka ifwanga ko mu nsumbukulu ya malembe kansi mu nsalu mosi ya kieleka, yasonikwa mu lumbu kimosi kibeni: kimvuka kisumbwanga, evo kitekwanga. Mu ntangu yina, kina kiabutuka mu luzolo lwa muntu kilutanga mu maboko ku maboko bonso kima — kitalulwanga, kitulwanga ntalu, kiyimbiswanga — ye tuka lumbu kina kiena kia muntu ona, kufi ntangu zawonso, ka kakala ko kuna vava luzolo lwalu lwabaka ntete nzengolo vo kima kina kifwete kala.

Nsumbulu ya kimvuka ntangu zawonso itangwanga mu ndinga ya ngolo za kumosi, ya nkulumunu, ya mbote ya bawonso. Nsangu zole za kimvuka, mansevo mole mu foto ya mfumu, nsangu ivovanga mu ngindu zafwanakeswa ye lumbu kia ntwala kia ngolo kuluta kumosi. Kansi ku nima a ndinga yayi ya mbote kufi ntangu zawonso kuswamanga diambu dia lelama kuluta, dia mpasi kuluta: muntu mosi wabaka nzengolo vo ntalu yavanwa yakala ye mfunu kuluta nlandu wa kina kateka. Yayi ka i luvunu ko kibeni — mbala zankaka i ngangu, mbala zankaka nsatu, mbala zankaka nzila kaka mosi ya vulusa kina kiafwete sumbuka yawonso. Kansi isialanga, mu konso diambu, nkabulu: luzolo lwa ntete lulutanga tuka kwa ona walubutula nate kwa ona, mbala zayingi, ulusumbanga kaka sambu na ntalu kalenda katula mu lo.

Ona usumbanga kimvuka kufi ntangu zawonso usumbanga kima kiatungwa, marke, bansumbi, nzo za kisalu, nswa wa nsoneki. Kansi ka lenda sumba ko, ye kontra nkutu mosi ata ya nkingu, kikuma kia ntete kiabutukila kima kina. Kikuma kina, kana ka kikengwanga ko mu nzayilu kwa ona usialanga mu kati kia kimvuka ku nima a nsumbulu, kinunukanga kaka — ka mu ntima wambi ko wa nsumbi, kansi kadi nkanda nkutu mosi wa nsiku ka

ulenda kabula ko mbambukulu izingilanga kaka mu bantu bayizinga mu nitu.

Ye yayi i ntangu imonikanga mbote kuluta nswaswana va kati kia kimvuka-nitu ye kimvuka-moyo, tuvovele tuka ku Mambu ma ntete ma nkanda wau. Nitu itekwanga lelama: ina ye ntalu ya zandu, ntezolo ya mbuta, ntalulu ya nkingu itezanga yo mu konso kitini. Moyo, kana wena diaka, ka umonikanga ko mu ntalulu nkutu mosi ya zazi — ye sambu na kikuma kiaki kibeni, mbala zayingi, ka usosolwanga nkutu ko ntwala nsoneko. Nitu isumbwanga, ye bavingilanga vo moyo usiala mu kikalulu. Kansi moyo, kufi ntangu zawonso, usialanga kaka ntangu bantu bawunatanga basialanga — ye nsumbulu, mu kikulu kiandi, izolanga soba kibeni bantu bana ye bankaka bafwanana kuluta ye mvwidi wa mpa.

Ona wazinga nsumbulu mu kati — ka mu kuyitanga ko mu nsangu, kansi mu kuyiyuvila mu nzila za mu kati, mu zizi za bakinkundi ba kisalu, mu kiadi kia mbazi kia muntu ka uzeye diaka ko kwa nani kavutulanga mvutu kibeni — uzeye vo lumbu kia nsoneko ka i lumbu kia mpasi kuluta ko. Lumbu kia mpasi kuluta kizanga ku nima, malembe-malembe, vava umonanga vo kima kiatungwa kiasiala bonso kiakala, marke mpe, bansumbi mpe — kansi kikuma kiabutukila mambu mama mawonso ku luyantiku, kina ka kiasiala ko. Kiayenda ye ona wakibambukilanga, ye kontra nkutu mosi ya nsumbulu ka yakitanga ko bonso ndambu ya nyimbisu.

Kimvuka kia nteka

Kimvuka kia nteka kikutakananga ye mpila kufi ya nkinsi za Nzambi — konso mposo, konso ngonda, konso ngonda tatu — va zunga kia kima kimosi kaka kia nsambila: nsoko wa nteka. I suku kimvuka kiawonso, mu ngindu, kifikanga ku mbangi andi ya

kieleka kuluta: bwingi nki tuateka, bwingi nki tuzateka, nki tufwete vanga sambu nsoko wina ukula ntwala lukutakanu lulanda.

Mu suku kiaki, ndinga isobanga bonso ndambu zankaka zawonso za kimvuka zatangwa nate ubu. Ka bavovanga diaka ko mu mvavu ya ntete, mu kikuma kiabutukila kima kiatungwa, mu luzolo lwavana moyo kwa mambu mankaka mawonso. Bavovanga mu nsinga wa komande, mu ntezolo, mu nkatu za kukanga, mu zunga kia kufuka, mu bansumbi ba kumanisa ntwala nsuka a ngonda. I ndinga ya nkuma, ya mbazi, kufi ya kisoda mu nswalu andi — ye sambu na diambu diadi kibeni, ilenda vidisa bantu, lukutakanu ku lukutakanu, vo ku nima a konso nsoko uvovwanga kuena banteki ba kieleka, basadi ba kieleka, bansumbi ba kieleka, konso mosi ye disolo diandi kibeni kimvuka kikitulanga, mu nsatu ya kisalu, ndonga mosi mu lukaya.

Kimvuka kia nteka kizingilanga mu nkatu yaswaswana: i kisika nsilu walakanwa kwa bavwidi ba aksio, wavovwa mu nkubulu zabakwa kuna zulu, ufwete kituka nsalu ya kieleka mu zunga, mbala zayingi mu ntangu fioti kibeni kuluta ina kieleka kia zandu kilenda vana. Kana ngonda tatu zaluta zalakana nkulumunu ya kumi mu lukama, kimvuka kia nteka ka kivwidi ko nswa wa kiyuvula kana kumi mu lukama yayi yakala ye ntendula: kifwete sosa nzila ya kuyifika, ata nki kilombwa — ntomboko za mpa, nkatu va zulu dia banteki, nzimbu zakatulwa zisumbulanga mbuta, nsindikilu va bansumbi bana yamba ka bakubama ntete ko mu sumba bwingi bwina.

Diambu diadi dibutulanga nsobolo ya kinsweki bantu bafioti kaka mu suku bayikanga mu mbazi: kimvuka kia nteka, malembe-malembe, kiyambulanga kiyuvula nki zandu divwidi nsatu kibeni, ye kiyantikanga kiyuvula kaka una kia fikila nsoko walakanwa kala kuna kiankaka. Nzila ya kiuvu ivilukanga — ka utekanga diaka ko

kina kilombwanga, usosanga mu mpasi ona ulenda sumba kina kiabakilwa kala nzengolo vo kizatekwa. I masini imosi tumweni kala mu nzo ya kisalu itunganga kina kiatekwa kala, kansi yanyikiswa mu suku kimosi ku ntwala, ku kisika nteka yina ikiena diaka nsilu kaka ye ifwete kituka kieleka ata nki ntalu.

Ona wavwanda mu masuku mama mvu miayingi — usamunanga minsoko, ukambanga nkatikilu, ulombanga bisaku bia mpa mu kanga nkatu ina ka yakala ko ngonda ntwala — uzeye vo kimvuka kia nteka, mu mpila andi ya mbote kuluta, kiafwete kala kisika kimvuka kiwanga mbote kuluta zandu diandi dia kieleka. Ye vo mbala zayingi, kansi, kikitukanga kisika kimvuka kilongokanga fukama zandu dia kieleka mu nsoko wabakilwa kala nzengolo kuna kiankaka, ntwala nkutu muntu kiyuvula zandu diau kibeni nki diazola kieleka.

Kisika kia ka vutukwa ko

Kuena ntangu mosi, mu konso kimvuka kibungisanga malembe-malembe kikuma kiandi kia ntete, kalenda nkutu mosi ka isonekanga yo ko ye nkanda nkutu mosi ka usonekanga yo ko — kansi yena, ya kieleka bonso lumbu, ata ka vena muntu uyizayanga ko ntangu ibwanga. I ntangu kisalu kiyambulanga lenda vutuka ku nima. Ka kadi muntu wabaka nzengolo bobo ko. Kadi, kaka, ka vena diaka muntu ko ubambukilanga mbote nzila kiatukila.

Nate ku ntangu yina, konso nyikunu ya luvunu ilenda diaka vutulwa. Nkabulu ya luvunu ilenda lembikwa. Nludiki wabunga nzila ulenda vutulwa kwa ona ubambukilanga diaka. Kima kiatungwa kiasobwa kilenda vutuka, ye luzolo lwafwana, ku mvavu andi ya ntete. Ntangu kuena, kisika kimosi mu kati kia kimvuka, ata muntu mosi kaka unatanga mbambukulu ya ekuma nki ye moyo — ntungi wena diaka, nsadi wa nkulu, nkutu nsumbi wa

kwikizi ubambukilanga una kiakalanga — nzila ya vutuka isialanga yazibuka, ata ya nkufi.

Kisika kia ka vutukwa ko kifikanga vava muntu wina wa nsuka wenda, ye ka vena muntu watambula mbambukulu yimosi kwa yandi ntwala kenda. Kifikanga vava mfumu wa nsuka wazaya ntungi uyambulanga kisalu ka kazayisa ko ona usialanga ekuma nki kimvuka kina kiabutuka. Kifikanga vava nsadi wa nsuka wabambukilanga kima kia ntete kiatungwa, ka kiafwana ko kansi kia kieleka, uvananga kisika kwa muntu uzeye kaka mpila yalembolwa kala, yasukulwa kala, yatatama kala ye luyantiku. Tuka ntangu yina, kimvuka kilandanga kuzinga — kutunga, kuteka, kufuta ndambu — kansi kiakituka, mvu ye mvu, kima kiankaka. Nitu isalanga mbote kibeni ina yabunga, ka kuena kiadi ko kadi ka kuena diaka mbambukulu ko, moyo wayinyikisa ntete.

Sambu na kikuma kiaki mbambukulu, mu konso kimvuka, ka i kima kia nzola ya ntima kaka ko kansi ntanina kaka ya kieleka mu kanga kina ka kilenda vutulwa ko. Kimvuka kilenda nanikina mvu mia mafwasu, mia nkabulu za luvunu, mia nludiki watatama ye mvavu — kilenda kilembika, kana muntu usialanga mu bambukila nzila. Kansi ka kilenda zinga ko kana mbambukulu andi ya ntete yabungwa yawonso. Lumbu kina, ata ka vena muntu uyikanga dio ko, ata minsoko milandanga kusonekwa ye nkalulu mosi bonso ntangu zawonso, kima kiakangama mvu ye mvu.

Ona wamona kisika kiaki kifinama — mu kimvuka kiandi, evo mu biankaka biatalwa ku mbazi mu luzingu lwawonso — uzayanga kidimbu kia lelama, kufi kia mpamba mu mbazi andi: lumbu ka vena diaka muntu ko, mu suku nkutu kimosi, mu kitezo nkutu kimosi kia piramide, ukiyuvula ekuma nki kima kiaki kiena. Kiadi kina, ka i rapore ya nzimbu ya mbi ko, ka i ntalu ya aksio ikulumukanga ko, i kidimbu kia kieleka vo kisika kia ka vutukwa

ko kiasabukwa kala. Ye tuka lumbu kina, mambu mawonso kimvuka kivantanga — ata ma nkuma, ata ma mbuta — mazakala kaka nyikunu ya kikalulu ya nitu yayambula, ntangu ntuala, kuzaya ekuma nki inyikananga.

Kikalulu ye kitezo: nswaswana ya bimbuka

Kuena bimbuka bifwanananga mu minsoko miao ye biena, mu ntima, nza zaswaswana. Nzimbu zimosi zikotanga, kisalu kimosi, nene mosi va papela — kansi ona ulutanga mu kati kiau, ata lumbu kimosi kaka, uyuvilanga mbazi kaka nswaswana rapore nkutu mosi ya nzimbu ka ilenda teza ko. Nswaswana yayi ina ye nkumbu ya nkulu, kufi ka isadilwanga diaka ko mu ndinga ya nludiki wa bubu: ibokelwanga kikalulu. Ye mpila andi ya mbala fioti kuluta, ya mpasi kuluta mu tunga ye ya lelama kuluta mu bunga, ibokelwanga kitezo.

Kikalulu kia kimvuka ka i logo andi ko, ka i ndinga ya piblisite andi ko, ka i nkutu mbote ya kieleka ya kima kiandi kiatungwa ko. I mpila kimvuka kina kisadilanga kina kilenda sadila mu kizenzi ye kisolanga, kansi, sadila ye lukebo. I ntua di ufutwanga mu ntangu ata vava nsiku ulenda vana nswa wa leka. I nsumbi uwwa nate ku nsuka ata vava nkanu andi ka izanata ko nteka ya mbazi. I kitini kikebwa ata vava ka vena muntu, yamba, uzakimona. Kikalulu kizingilanga mu nzengolo kidimbu nkutu kimosi ka kitezanga zo ko, zabakwa vava kuena muntu ko utalanga.

Kitezo i kikalulu kiasabuka ntalulu ya ntangu ye ya mpasi. Konso kimvuka kilenda monisa kikalulu vava mambu mankwenda mbote, vava mbuta zena zanene ye bansumbi bayangalele. Kitezo kimonikanga vava mambu mankwenda mbi: mu mpila kimvuka kisadilanga nkabulu ya mfunu, mu mpila kisadilanga ona ufwete vaika mu kimvuka ka kena ye mfwasu ko, mu mpila kiyikanga

difwasu diandi kibeni ka kudisweka ko ku nima a nsangu yasonama mbote. Kitezo i kikalulu kisimbwanga vava kusimba kio kifutisanga kima kia kieleka — ntangu, nzimbu, lulendo.

Ye vava nswaswana ya ngolo kuluta va kati kia bimbuka biole bimbonekanga bifwanana imonikanga: kimosi, mu nkatu, kimonisanga vo kiatunga kikalulu kiandi kaka bonso mbalu ya penti va zulu dia kisalu kina ka kiakisimba kibeni ko — ye penti, mu mpasi ya ntete ya kieleka, isumbukanga, imonisanga mabanza mamosi ma nkenda za mpamba ma konso kisalu kiyindulanga kaka nsoko. Kiankaka, mu nkatu imosi, kimonanga vo kiakala kieleka, mu fondasio andi, ye lukebo lwamonekanga kaka bonso nlembolo wa zulu — ye kilusimbanga, ata vava lufutisanga, ata vava ka vena ntadi wa ku mbazi ko ulenda kikembila mu rapore ya nzimbu ya ngonda tatu.

Ona wasala mu bimbuka biaswaswana mu luzingu lwandi ulongokanga zaya nswaswana yayi ntama ntwala kayimona yasonama mu rapore ya nzimbu. Uyiyuvilanga mu mpila bakumbakanga mu lumbu kia ntete. Uyiyuvilanga mu mpila difwasu dia ntima wambote disadilwanga. Uyiyuvilanga, kuluta mambu mawonso, mu mpila kimvuka kisadilanga ona ka kena diaka ye kima ko kia kukivana — nsadi ukulanga mu mvu, nsumbi ka uzasumba diaka ko, ntuari ufinamene sobwa. I mu ntangu zina, vava mbote ya kimvuka iyambudi lombi lukebo, umonanga kana kimvuka kiena kieleka ye kitezo, evo kana kiakala kaka, mu ntangu fioti, ye kikalulu kia kumonika bobo.

Mbuta

Mbuta yamba i mvovo ka ubakulwanga mbote ko kuluta mu ndinga yawonso ya kimvuka — ka kadi wa kinsweki ko, kansi kadi

bantu bayingi bawubakanga bonso nsuka, ntangu wakala ntangu zawonso, mu kikulu kiandi kia kieleka kuluta, mbuma kaka.

Kimvuka ka kibutukanga ko mu baka mbuta, bonso muntu ka ubutukanga ko mu vumuna. Muntu uvumunanga sambu na zinga, ka uzingilanga ko sambu na vumuna. Mbuta i mvumunu ya kimvuka: ya mfunu, ya moyo, nkatikilu andi inatanga lufwa mu ntangu fioti — kansi ka vena muntu ko, ye mavimpi mambote, utelamanga nsuka-nsuka ye uyindulanga vo mvavu ya lumbu kiandi i vumuna. Uvanganga dio kadi disadisanga kima kiankaka. Lumbu kimvuka kiyantikanga zinga sambu na baka mbuta, ka baka mbuta ko sambu na landa kuzinga, kima kia mfunu kiavilukila kala.

Mvilukilu yayi kufi ka imonikanga ko vava ibwidi, kadi ndinga ka isobanga ko: bantu balandanga kuvova mu kima kiatungwa, mu bansumbi, mu mvavu. Kansi nzengolo, mu kinsweki, ziyantikanga vutula mvutu kwa kiuvu kimosi kaka — nga diadi dikulanga evo dikulumunanga mbuta — ka kwa kiuvu kia ntete ko: nga diadi disadisanga diaka kikuma tuabutukila. Mbuta, tuka ku mbuma ya kisalu kiayangwa mbote, ikitukanga ntezolo ibakanga nzengolo kana kisalu kifwanini nkutu vangwa. Ye vava ntezolo ikitukanga nsuka, mambu mankaka mawonso — bantu, mbote, ntangu, lukebo — mayambulanga kala ye ntalu yau kibeni ye mayantikanga kala kaka ye ntalu ya ku nsi: bwingi nki masadisanga nsoko wa nsuka.

Kansi mbuta, yabakwa mu mpila andi ya mpembe, ka yakala ko mbeni nkanda wau uvovanga. Kimvuka ka kibakanga mbuta ko kifwanga, ye mvavu ya ntete yazola landa kusadisa ifwanga ye kio. Mbuta ya kieleka — ina ibutukanga mu kima kiatungwa mbote, kiatekwa mu ntalu ya lunungu, kwa bantu batambulanga mbote ya kieleka mu kio — i mbangi ya kieleka kuluta vo mvavu yamona

nzila ya kikinga mu ntangu. Ka i difwasu ko. I, vava itukanga mu mwanzi wau, kufi lusakumunu: nsiamisu vo vanga diambu dia kieleka ye zinga ka i nzila zole zavilukilana ko kibeni.

Nswaswana va kati kia mpila zole za mbuta — ina ikiena mvumunu ye ina yakituka kala nsuka — ka imonikanga ko mu rapore ya nzimbu, kadi nsoko, wau kaka, i umosi mu mambu mole.

Imonikanga kaka vava otalanga kuna zulu: nki kiavonzwa mu kuyibaka, ye nki kiafwete vonzwa kana nsoko wina ka wafika ko. Kimvuka kizolele bunga mbuta fioti ka kuvunina kima kiandi kiatungwa ko kiena diaka, kisika kimosi, ye moyo nkanda wau uvovanga. Kimvuka kizolele vonza konso kima — bantu, mbote, nsilu — ka kubunga ko kitini kimosi kia mbuta, kiayambula kala, tuka ntangu, kuvumuna sambu na zinga. Kiayantika, ka kiazayisa muntu ko, kuzinga kaka sambu na vumuna.

Mbwilu ya kimvuka

Mbwilu ya kimvuka, yamonwa ku mbazi, ntangu zawonso imonekanga ya mbazi kaka. Ntalu ya aksio ibwanga, kimvuka kiasukumuka kiyikwa, mafunda ma bantu mamonanga mu lumbu kimosi kaka vo ka bena diaka ye kisalu ko. Nsangu zitanganga mbwilu bonso diambu — lumbu kia kieleka, nsangu ifikanga ka vena nsangu ko ntuala. Kansi ona wazinga ntangu zazi mu kati uzeye kima kiankaka, kia mpasi kuluta: mbwilu ka ifikanga ko mu lumbu iyikilwanga. Ifikanga ntama ntuala, mu kiadi, ye lumbu kina kiayikilwa i ntangu kaka kieleka, kiakituka kala kia mpasi mu nanikina, kiambulanga ku nsuka lenda swekwa.

Konso mbwilu ya kimvuka yatalwa mu mbazi itanganga disolo dimosi mu mpila zaswaswana: ka yakala ko nzazi ya mbazi, yakala ntangu zawonso nsumbukulu ya malembe ya menga ina muntu, mu kati kia kimvuka, wamona izanga mvu ntuala — nsadi

umonanga mbote ikulumukanga, nteki uyuvilanga zunga kitalala, mfumu wa kati umonanga nzengolo zimosi za luvunu zivutukwanga ngonda tatu ku ngonda tatu. Ndinga zazi kufi ntangu zawonso zena. Mpasi ka i nkatikilu yau ko. I vo, mu kati kia kisalu kiabunga kala kikuma kiandi kia ntete, ndinga zina ka zimonanga diaka muntu ko uzolele kuziwa yawonso — kadi wa ulombanga kangama, ye kangama ka kifwanananga ko ye sisteme yatungwa mu landa kuzawula ngonda tatu ku ngonda tatu.

Mbwilu, mu ntendula yayi, ka i kikuma ko ntangu zawonso. I mbuma kaka ya nsuka, imonikanga, ya kisika kia ka vutukwa ko tuvovele kala mu mikaya miami — ntangu mbambukulu ya nsuka ya kikuma kia ntete yenda, ka vena muntu umweni dio mu ntangu mu kanga kina kiafwete landa. Va kati kia kisika kina ye mbwilu ya bawonso, mvu milenda luta — mvu mu mina kimvuka kilandanga kutunga, kuteka, nkutu kufuta ndambu, ntangu ku nsi a zulu mambu mawonso makisimbanga kieleka mavwonzama kala.

Ye vava vena kieleka kia nsuka, kia lulu kuluta, kia nzietolo yayi yawonso: mu ntangu ya mbwilu, ntalu ya zulu kuluta kufi ntangu zawonso ka ifutwanga ko kwa bantu bamosi babaka nzengolo zayibutula. Mfumu waludika nkabulu za luvunu wendanga ye mbongo za kuvaika. Ntadi wakulula ntalu ya aksio usobanga kaka ntezolo andi ye wendanga ku yilanda. Mvwidi wa aksio wateka mu ntangu wendanga ye mbuta. Bana basialanga, kufi ntangu zawonso, i basadi, banteki, batuadi — bantu bafinamene kuluta ntima wa kieleka, bena ntama kuluta ngolo ya baka nzengolo, ye ba ntete mu zaya, ngonda evo mvu ntwala, vo kima kimosi ka kiakala mbote ko.

Ona wamona mbwilu mu mbazi — ka mu kuyitanga ko mu nsangu, kansi mu kuyizinga mu nzila za mu kati, mu zizi za bakinkundi ba kisalu, mu kiadi kia mbazi kia biro kiamonekanga, nate ntangu

fioti ntwala, ka kilenda fwa ko — unatanga kiuvu ntalulu nkutu mosi ya ku nima ka ivutudilanga kio kibeni ko: kana muntu, wa zulu kufwana, mu ntangu yafwana, waziwa ndinga zazeye kala — nga ka diafwana ko, yamba, kaka bambukila ekuma nki kimvuka kina kiabutuka?

Nsolo ye nzengolo

Konso lukaya lwa nkanda wau, nate ubu, lwatanga una mvavu yambote ilenda bungwa — kitezo ku kitezo, suku ku suku, nsoko ku nsoko. Kansi ka diakala kieleka ko kukwikidisa vo nzila yayi ka ilenda vengwa ko, nsiku wa nza kimvuka nkutu kimosi ka kilenda tina ko. Ka i bobo ko. Kadi mu konso kitezo kia nsinga wau — kima kiatungwa, ntalu, nludiki, rapore ya nzimbu, kimvuka kia nteka — kuena ntangu zawonso, ku nsuka, muntu usolanga. Ye kuna kuena nsolo, kuena mpe nswa vo mambu malenda kwenda mu mpila yankaka.

Nswaswana va kati kia nzengolo ye mvutu kaka ya nkatu ifioti kuluta ina imonekanga, ye ina ye mfunu kuluta muntu ulenda yindula. Mvutu ivutudilanga kaka nkatu ya ntangu yina: ngonda tatu zinkwenda mana, nsalu ya nkwa luwawanu, nsoko ka ufwanananga ko. Ina ye nswalu, ivangamanga yau kibeni, kufi ntangu zawonso ilenda kambwa kwa nsualu. Nzengolo, kansi, ikangamanga ntangu fioti ntwala vanga ye iyuvulanga kiuvu nkanda wau wavutukila mu konso mukanda: nga kitezo kiaki kinfinamisanga, evo kintatamisanga, ye kikuma kiabutukila mambu mama mawonso? Nkangamu yina, ata ya nkufi, i kisika kaka luzolo lwa muntu lukitukanga diaka kieleka ntwadisi, ka lunatwanga ko kwa kisalu lwafwete sadisa.

Ka konso nsolo ifwete kala ya kimbangala ko sambu na kala ye mfunu. Nzengolo zayingi zisimbanga moyo wa kimvuka ye moyo i

zafioti, kufi ka zimonikanga ko: ntuali ufutwanga mu ntangu ata vava mfutu walenda lekwa, nsumbi uwwa ata vava ka uzanata nteka ya mbazi ko, nkinkundi wa kisalu utaninwa ata vava kwakala lelama kuluta kuvuvama. Kuena nsolo nkutu mosi mu zazi isobanga rapore ya nzimbu ya ngonda tatu. Kansi zavukwa mu ntangu, i kibeni zina zikabulanga kimvuka kiena diaka ye moyo ye kina kiavila vo kiakala ye wo.

Kuena mukumba nkanda wau uvananga, ye kizitu kimosi, kwa ona wena kuna zulu ye ona wena kuna nsi a konso kisalu: ka vena muntu ko ukondwanga nsolo yawonso, ata kisika kiandi kia kunyikana kiena kifioti. Mfumu ulenda sola mpila ya zayisa nkabulu ya mfunu. Nsadi ulenda sola bwingi nki bwa lukebo katula mu nsalu ina ka vena muntu uzayitalulula mu mbazi ko. Mvwidi wa aksio ulenda sola kiyuvula mu kina kavwidi kibeni, ka kutala kaka ko ntalu ikulanga evo ikulumukanga. Kuena nsolo nkutu mosi mu zazi, yau kaka, ivulusanga kimvuka. Kansi nkatikilu yau, yavutukwa ntangu yafwana kwa bantu bafwana, i kibeni masini inatanga ku kisika kia ka vutukwa ko tuatanga kala.

Ona wazinga ntangu yafwana mu kati kia kisalu sambu na kumona mu ntangu za mpasi uzeye kima nkanda nkutu mosi wa malongi ma nludiki ka ulonganga mbote ko: kikuma kia ntete kia kimvuka ka kisimbwanga ko ye nkubulu yasonama mu suku kia bamfumu. Kisimbwanga, lumbu ku lumbu, mu nkama za nsolo zafioti konso muntu, mu konso kitezo, ubakanga vava kuena muntu ko utalanga. I kuna, mu kisika kiaki kifioti kibeni, kia lumbu ku lumbu, va kati kia kina kiafwete kala lelama mu vanga ye kina kisialanga kwikizi kwa luyantiku, nzengolo ibakwanga kieleka kana kimvuka kifwanini diaka kala.

Nludiki usobanga kimvuka

Kuena nyikunu ya kinsweki ilutanga mu nza ya kisalu ya bubu, ya kikalulu bonso ka ifwanini diaka nkutu ko kuvovwa: nludiki utukanga mu kimvuka kimosi nate mu kiankaka ye lelama muntu nkutu mosi wankaka wa kimvuka ka uvwidi ko mu mpila mosi. Mfumu waludika kimvuka kia madia mvu miayingi ulenda, mu ngonda fioti, kimona uludikanga kimvuka kia nkisi, ebuna kia mayele ma masini, ebuna kia nzimbu — unatanga ye yandi mpila mosi, ndinga yimosi ya bidimbu ye mavavu, yasadilwa mu mambu kabakulanga fioti ye fioti konso mbala.

Nyikunu yayi ibutukanga mu lukwikilu lumosi lwa kieleka, bubu kufi ka luyuvulwanga ko mu sikola za nludiki: vo nludiki i mayele malutanga mu konso kisalu, malenda katulwa mu kima kimosi masadilwanga. Olenda ludika mbote, bavovanga, ka otalanga ko nki oludikanga — bantu, mavanga, mbongo za kisalu, mavavu i mpila za nza yawonso, ye ona uzizeye mbote ulenda zisadila mu konso kisalu ye mbuma zimosi. I ngindu ya kubenda, ya nkuma, ye ya kieleka mu ndambu. Kansi inatanga ntalu ka itezwanga ko mbala zayingi: nkatu ikulanga va kati kia ona ubakanga nzengolo ye ntima wa kieleka wa kina kabakilanga nzengolo.

Mfumu usobanga kimvuka konso mvu fioti ka kena ko ye ntangu ya kota mu kikuma kia ntete kia nsi kia kimvuka nkutu kimosi kaludikanga. Wizanga, utanganga minsoko, usadilanga mpila yasadilwa kala kuna kiankaka, ubutulanga mbuma ilenda tezwa mu ntangu ya mvavu andi, ye wendanga ntwala mbuma za malembe za nzengolo zandi zimonika yawonso. Ona usialanga mu kubundika mbuma zina — basadi, bamfumu ba kati, bansumbi, batuadi — ka kakala ko ye mvovo mu nzengolo, ye kieleka kibeni ka kazamona ko nswa wa zayisa ona wayibaka, ubu kuna kiankaka, uludikanga kima kiankaka.

Diambu diadi dibutulanga mbwilu ya kiadi mu nsinga wa mbambukulu nkanda wau uvovele tuka ku mikaya miandi mia ntete: kana nludiki usobanga kimvuka nswalu kuluta kimvuka kisobanga kikuma kiandi kia ntete, nani usialanga mu kengila kikuma kina? Ka ulenda kala ko nludiki yandi kibeni, mu kikulu kiandi ntangu zawonso ulutanga kaka. Ufwete kala muntu wankaka — ona usialanga ntangu yanda kuluta, ona wazinga luyantiku, ona unatanga mu nitu andi, ka mu nkanda kaka ko wa kisalu kiandi, mbambukulu ya ekuma nki kima kina kiabutuka. Kansi mbala zayingi kuluta, bantu bana ka bena ye ngolo ko ya baka nzengolo. Ona kaka, mu kisalu kiandi, ulutanga kaka uvwidi ngolo yina.

Ona wamona ndonga ya bamfumu baswaswana balutanga mu kimvuka kiandi, konso mosi ye mpila ya mpa, konso mosi wakikwikidisa nkuma andi ya nza yawonso, ulongokanga dilongi dia lulu kansi dia ntalu: mayele ma ludika, ata ma kieleka ye ma mfunu, ka masobanga ko nzayilu ya nsi ya kina muntu uludikanga. Kimvuka kivananga mbambukulu andi ya ntete kaka kwa ona, mu mpila ya kisalu kiandi, ufwete kiyambula mu mvu fioti, kiasola kala, ka kiavova dio mu mbazi ko, kuvana lumbu kiandi kia ntwala kwa muntu ka uzakala ko kuna ntangu yafwana mu vutula mvutu ya nzengolo zandi kibeni.

Mvwidi wa aksio wakondwa ngolo ye nzimbu

Kuena ndonga ya bavwidi ba aksio nkanda wau ka uvovele ntete ko, ye yamba i ya bwingi kuluta: ona uvwidi aksio fioti, zasumbwa ye nzimbu zabumbwa mu luzingu lwawonso, ka kena ye ngolo ya kieleka ko ya nyikisa nzengolo za kimvuka kina, va papela, kena mvwidi wa ndambu. Mbumbi fioti wabumba kima sambu na kinunu, nsadi watambula aksio bonso ndambu ya mfutu andi, muntu wa mpamba wakwikila mu kimvuka ye wasumba aksio

fioti: i bavwidi ba aksio mu mpila zawonso, kansi mvovo “mvwidi wa aksio” kufi ntangu zawonso uvutulanga, mu ngindu za bawonso, muntu wankaka — ona uvwandanga mu bimvuka bia bamfumu, ona unyikisanga maliare, ona ubakanga nzengolo za nkutakanu ye nsumbulu za bimvuka. Mvwidi fioti wa aksio uzingilanga mu mpila nsiku nkutu mosi wa bimvuka ka uyikanga ko mu mbazi: uvwidi nswa va papela, ye kufi ka kena ko ye ngolo mu kieleka.

Nzengolo mu lukutakanu lwa bavwidi ba aksio, yafwete kala kima konso mvwidi wa aksio uvwandilanga mu nzengolo za kimvuka, ikitukanga kwa yandi nsalu kufi ya kidimbu kaka: ndambu andi, yavukwa ye mazunda ma ndambu zankaka zafiotti bonso yandi, ina ye kizitu kia kitini kifioti kibeni bonso batudi banene ba nzimbu balenda soba mbuma ya konso nzengolo ye nzengolo mosi kaka. Mvwidi fioti wa aksio ulenda vova, kansi mbala fioti kaka ulenda nyikisa kieleka. Utambulanga nsangu, marapore ma ngonda tatu, nsangu za mfumu — kansi uzitambulanga ntangu zawonso ku nima nzengolo za kieleka zabakwa kala kuna kiankaka, mu masuku ka kakota ko.

Ye vava ndambu ya mpasi kuluta ya mpila yayi isimbwanga: mvwidi fioti wa aksio ka vwidi nkutu nzimbu ko za kufuta nkatikilu andi ya ngolo. Ona uvwidi aksio zayingi ulenda bunga mu aksio mosi, kabula nzimbu zandi, vingila mvu sambu nsiamisu wa mbongo uvutuka. Ona watula nzimbu zandi zabumbwa, mbala zayingi zavukwa mu bimvuka bifioti biasolwa mu lukwikilu kuluta nkubulu, ka vwidi nkatu yayi ko. Kana kimvuka kinkwenda mbi, ka unungwanga ko ndambu fioti ya kimvwama kiakabulwa mu nsiamisu lukama waswaswana — ubunganga, mbala zankaka, kina kabumba mu luzingu lwandi lwawonso, ka kakala ko ye mvovo mu nzengolo zanata ku mbuma yina.

Yayi yamba i mpila ya kinsweki kuluta ya mbi mu sisteme yawonso nkanda wau usamunanga: mvwidi fioti wa aksio ulombwanga vo kabana mpasi yawonso ya kimvuka — bunga mambu mawonso kana mambu mankwenda mbi — ka kavanwa ko, bonso mfutu, ndambu nkutu mosi ya kieleka ya ngolo ya baka nzengolo ya mpila mambu mama maludikwanga. Ukabananga nsaka, ka diboko ko disakanga makalate. I mvwidi va papela, ntadi mu ntima. Ona wazinga mpila yayi, yamba wamona ntalu ya nzimbu zabumbwa mu mvu iyantika kulumuka sambu na nzengolo zabakwa kwa bankaka, mu masuku ka kamona ko, sambu na bikuma ka biakabulwa kibeni ko, unatanga ye yandi kiuvu nkanda wau, tuka ku mikaya miandi mia ntete, wamuvutudila mu mbazi: kana uvwidi ndambu ya kima ka olenda nyikisa ko kieleka nkadulu andi, nki ovwidi kibeni? Yamba ka ngolo ko mvovo “mvwidi wa aksio” usonganga. Kansi diaka, kana nkanda wau wanunga mu mvavu andi, nswa wa mona ku nsuka nsinga wawonso kena ndambu — ye wa sola, ye nzayilu yina, kana usiala, kana ulongoka kuluta, kana ulomba, kumosi ye bankaka bafwanana yandi, vo nsinga wina lumbu kimosi ukituka wa lunungu kuluta bonso kawumona.

Nsukinina & mambu ma kuyindula

Ona ufikanga mu mikaya miami walutila nsinga wawonso: kima kiatungwa ye nswa wa nsoneki, nzo ya kisalu ye zandu, nludiki ye bitezo biandi, rapore ya nzimbu ye zandu dia aksio, nate ku mvwidi wa aksio utambulanga, ku nsuka a mambu mawonso, nsoko kaka. Ka kwakala ko mvavu, mu nzietolo yayi, ya fundisa kitezo nkutu kimosi kialutwa. Konso kitini kiasamunwa — kodi ya baare, kimvuka kia nteka, aksio, ntadi wa ku mbazi — kiena sambu na kikuma kia kisalu kia nsiku, ye ka vena kitini ko mu bina, kiau kaka, kiena ye mfwasu.

Luvunu, vava lubwidi, ka lwena ntangu zawonso mu kitezo kimosi kaka ko. Lwena mu nkutakanu ya kiadi ya funda dia nkatu zafioti, konso mosi ilenda kambwa yau kaka, zikabulanga kumosi kimvuka ye luyantiku lwandi kibeni ka vena muntu ko wabaka nzengolo, mu lumbu kimosi kia kieleka, ya kuluvunina. Nkanda wau ka wasosa ko muntu wa mfwasu. Wasosa kumonisa masini ina, kana ka i bobo ko, isialanga ka imonikanga ko kibeni kadi yakabulwa mu maboko mayingi kuluta mu kutulwa kwa mosi kaka.

Kwa mambu ma kuyindula nkanda wau uzabutula — ye uzamabutula, kadi usimbanga misisa mbala fioti kaka misimbwanga ye ndinga ya ngolo mu masuku mambu mama mabwanga kieleka — ifwanini vutula mvutu ntuala ye diambu dimosi: yayi ka i mfundusu ya kapitalisme ko, ya kimvuka ko, ya mbuta yau kibeni ko. I mbokolo ya mbambukulu. Kapitalisme, kimvuka, mbuta i bima bia kisalu — bia ngolo kibeni, bilenda butula mbote ya kieleka kwa mazunda ma bantu vava bisialanga kwikizi kwa luyantiku luau, ye bilenda kivwona ntendula yawonso vava bivilanga lo. Nkanda wau ka ulombanga ko vo bima bibi biyambulwa. Ulombanga vo tubambukila, konso lumbu, ekuma nki twabisola mbala ya ntete.

Ona wasala luzingu lwandi lwawonso mu kati kia bisalu bibi, ye wamona kwikizi ye luvunu bibwa ntuala a meso mandi, uzeye vo nsobolo nkutu mosi ya nsiku, kidimbu nkutu kimosi kia mpa kia rapore ya nzimbu, nkanda nkutu mosi wa mpa wa mavanga mambote ka bizasoba kibeni ko ntanina kaka ya kieleka mu kanga nyikunu yatangwa mu mikaya miami: muntu, mu konso kisalu, ulandanga kuyuvula ekuma nki.

Ngindu & matondo

Konso mvovo wasonama mu mikaya miami wabutuka mu luzingu lwawonso lwa ntadilu, ka mu ngindu ko yalongokwa va meza. Ona watambula mvu makumi mu nzila za mu kati kia kimvuka — ka bonso nkeni ko, ka bonso ndongi ko ulutanga, kansi bonso muntu wazinga nzila zina konso lumbu, ye ngolo zimosi ye kwikizi kumosi bonso konso muntu — unatanga ngolo nkumbu nkutu mosi ya iniversite ka ilenda soba ko: ya mona, mu mbazi, lukumu ye nyikunu nkanda wau uvovanga.

Nkanda wau ka walenda kala ko kana ka vakala bana, ntwala ame, banlonga — ka mu malongi ko kansi mu mbandu ya lumbu ku lumbu — nki kitendula siala kwikizi kwa mvavu ata vava kwakala lelama kuluta yambula kiyuvula kiuvu. Kwa bau ngindu ya ntete ya mikaya miami inkwenda, ata vava ka batangwa ko mu nkumbu: bena mu konso mukanda, mu konso ndonga ivovanga kiyekudila kia kinsweki, lukebo ka vena muntu ko ulutezanga, kisalu kiavangwa mbote ata vava ka vakala muntu ko utalanga.

Ngindu inkwenda mpe kwa ona utanganga mikaya miami ye ukizayanga mu muntu mosi mu bantu bayingi batangwa vava — nsadi, nteki, mfumu wa kati, mvwidi fioti wa aksio ka kena ye ngolo ko. Kana ata muntu mosi mu bau, vava ukanganga nkanda, uyuvilanga mu mbala ya ntete vo bamweni yandi wawonso — ka bamfiotesele ko mu kitezo, mu kidimbu, mu ndonga mu lukaya — ebuna nkanda wau uzakala wavanga kina wasonamina.

Ye ngindu ya nsuka, kwa ona uvwidi kikesa kia landa kuyuvula kiuvu kilutanga mu konso lukaya lwa nkanda wau, ata vava kukiyuvula kifutisanga kima — ntangu, lulembamu, mbala zankaka nkutu kisika kiandi mu kisalu kina kiafwete zola ka kukiwa ko kiyuvulwa. Bau, kuluta muntu yawonso, i bana basimbanga ye luzingu moyo nkanda wau uvovele tuka ku

luyantiku nate ku nsuka. Nkanda wau usonama sambu na bau, ye mu bau.

Bavwidi ba aksio bazolwa,

Ka ngieti kusonekela ko bonso nludiki, ka bonso mfumu ko, ka bonso muntu ko ufwete kuvana nsangu za ngonda tatu. Ngieti kusonekela bonso muntu wavonza luzingu lwandi lwawonso mu kati kia ntima wa kimvuka — ka mu nsongolo andi ko mu nsangu, ka mu ntalu ya aksio andi ko, kansi mu nzila zandi za mu kati, mu nzo zandi za kisalu, mu zizi za bantu bakikitulanga kieleka konso lumbu.

Nzolele kuzayisa kima rapore nkutu mosi ya nzimbu ka izakuzayisa ko: ndambu luvwidi ka i nsoko kaka ko ukulanga evo ukulumukanga. I ndambu, fioti evo nene, ya mvavu ya muntu ina muntu mosi, ntama, wazola nate kuyitula mu luzingu. Ku nima a konso ndambu lutambulanga kuena kima kiatungwa kiayindulwa sambu na muntu, nsadi wakitunga ye lukebo, nsumbi wasola kukikwikila. Nkanda wau walunata mu nsinga wawonso ukangamanga ndambu yeno ye mvavu yina ya ntete — mbala zankaka yena diaka ye moyo, mbala zankaka yavilwa kala, kufi ntangu zawonso ya ntama kuluta kina rapore ya ngonda tatu ilenda kunusisa.

Ka ngieti kulomba ko vo luyambula tala minsoko. Minsoko mina ye mfunu, ye ka vena muntu ko ulenda ludika kimvwama ye kuvila mio. Ngieti kulomba, kaka, vo lutala mpe kuluta. Mbala yilanda lutanga rapore ya ngonda tatu, tomba kiyuvula ka kaka kana nsoko wakula ko, kansi kana kina kiaubutula kiena diaka kwikizi kwa kikuma kiabutukila kimvuka kina. Ka i kiuvu ko luzamona kiasonama mu nkanda nkutu mosi wa mfumu. I kiuvu beno kaka, bonso bavwidi, luvwidi nswa — ye yamba mpe mukumba — wa kukiyuvula.

Zaya diambu diadi ka dizakuvana ko ngolo kuluta ina luvwidi kala. Kansi dizakuvana kima ngolo yau kaka ka ilakananga ko ntangu zawonso: nzayilu ya kina luvwidi kibeni. Ye kana ata mosi mu beno, mu tanga mikaya miami, ubakanga nzengolo ya tala ndambu andi ye meso maswaswana — ka diaka bonso aksio kaka ko inyikananga, kansi bonso ndambu ya moyo ya disolo dia muntu difwanini bambukilwa — ebuna nkanda wau, ye luzingu lwa kisalu lwawonso lwautula mu nza, bizakala bifika ku mvavu au.

Ye luzitu, ye kwikizi kumosi bonso ntangu zawonso,

Nsoneki

Nsangu

“Nki kibwilanga kima kiatungwa kwa muntu vava kizingilanga ntungi andi ntangu yanda kuluta?” Kiaki kizakala kiuvu ozalanda kukiyuvula, ntangu zawonso, ku nima a tanga nkanda wau, ye mvutu izakala ntangu zawonso yimosi kaka: yuvula ona wavanga mafwasu — yandi kaka ulenda kuzayisa yo.

Ferdinando Frega